

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
КАФЕДРА ПОЛОНІСТИКИ І ПЕРЕКЛАДУ

На правах рукопису

МОРОЗ ДІАНА РОСТИСЛАВІВНА
СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ОПОВІДАНЬ ГЕНРИКА СЕНКЕВИЧА

Спеціальність: 035 Філологія

Освітньо-професійна програма Мова та література (польська). Переклад
Робота на здобуття освітнього ступеня : магістр

Науковий керівник:
СУХАРЄВА СВІТЛАНА
ВОЛОДИМИРІВНА,
доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри
полоністики і перекладу
Волинського національного
університету імені Лесі Українки

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № ____
засідання кафедри полоністики і перекладу
від _____ 2025 р.

Завідувач кафедри _____ проф. Сухарєва С.В.

ЛУЦЬК – 2025

АНОТАЦІЯ

Мороз Д. Р. Семантико-стилістичні особливості оповідань Генрика Сенкевича. Кваліфікаційна робота на здобуття наукового ступеня магістра. Спеціальності: 035 Філологія. Освітньо-професійна програма: Мова та література (польська). Переклад. Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2025. 60 с.

Магістерська робота присвячена комплексному аналізу художніх та стилістичних особливостей новелістики Генрика Сенкевича – видатного польського письменника, добре знаного українському читачеві передусім як автора історичних романів, проте менш вивченого як майстра короткої прози. У центрі уваги – оповідання патріотичного та соціально-проблемного спрямування: «Bartek Zwycięzca», «Szkice węglem», «Janko Muzykant», у яких письменник висвітлює драматичні наслідки історичних процесів другої половини ХІХ ст. для пересічної польської громади, зокрема селянства.

У роботі здійснюється аналіз наративних стратегій та стилістичних доміант у новелах Г. Сенкевича, визначаються особливості зображення селянської спільноти, механізми репрезентації поневолення польського народу Прусією, специфіка поєднання реалістичної манери письма з прихованою іронією. Окреслено місце письменника серед класиків польської літератури другої половини ХІХ ст., таких як Болеслав Прус, Еліза Ожешко, Марія Конопницька. Порівняння дає змогу виявити, що, на відміну від гуманістичного тону творів Ожешко й Конопницької, Сенкевич частіше представляє просту людину як беззахисну жертву суспільних обставин, зберігаючи співчутливу, але іронічно забарвлену оповідь.

Ключові слова: Генрик Сенкевич; новелістика; польська література ХІХ століття; реалістична проза; нарація; стиль; соціальна проблематика; польсько-українські відносини; образ дитинства; селянська спільнота; патріотична тематика.

SUMMARY

Moroz D. R. Semantic and Stylistic Features of Henryk Sienkiewicz's Short Stories. Qualification work for obtaining a master's degree. Specialities: 035 Philology. Educational and professional programme: Language and Literature (Polish). Translation. Lesya Ukrainka Volyn National University. Lutsk, 2025. 60 p.

The Master's thesis presents a comprehensive analysis of the artistic and stylistic features of Henryk Sienkiewicz's short stories. Sienkiewicz, an outstanding Polish writer, is well known to the Ukrainian readers primarily as the author of historical novels, yet he remains less thoroughly explored as a master of the short story genre. The research focuses on his patriotic and socially-oriented works (*Bartek Zwycięzca*, *Szkice węglem*, and *Janko Muzykant*), in which the writer highlights the dramatic consequences of historical processes for ordinary Polish communities, particularly the peasantry, in the second half of the 19th century

The study examines the narrative strategies and stylistic dominants revealed in Sienkiewicz's short stories, identifies the specific features of depicting the peasant community, and investigates the mechanisms of representing the oppression of the Polish nation by Prussia, emphasizing the unique combination of realistic writing with subtle irony. The thesis outlines Sienkiewicz's place among the classics of Polish literature of the late 19th century, such as Bolesław Prus, Eliza Orzeszkowa, and Maria Konopnicka. The comparison demonstrates that, unlike the humanistic tone characteristic of Orzeszkowa's and Konopnicka's works, Sienkiewicz more frequently portrays a common person as a defenseless victim of social circumstances while maintaining a compassionate yet ironically nuanced narrative.

Keywords: Henryk Sienkiewicz; short fiction; 19th-century Polish literature; realistic prose; narration; style; social issues; Polish-Ukrainian relations; childhood imagery; peasant community; patriotic themes.

Зміст

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ЗОБРАЖЕННЯ ЗАГРОЗИ ПРОЦЕСУ ГЕРМАНІЗАЦІЇ ПОЛЬСЬКИХ СЕЛЯН В НОВЕЛІ Г.СЕНКЕВИЧА «БАРТЕК ПЕРЕМОЖЕЦЬ».....	8
1.1. Нарація і стиль в новелі «Бартек Переможець».....	8
1.2. Тематика твору «Бартек Переможець»:.....	15
1.2.1. Спосіб зображення селянина.....	15
1.2.2. Показ загрози германізації і жорстокої правди життя.....	16
1.2.3. Жінка – це особа, котра сама може в усьому зарадити.....	17
РОЗДІЛ 2. «ЕСКІЗИ ВУГІЛЛЯМ» – ГРУПОВИЙ ПОРТРЕТ СІЛЬСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ.....	19
2.1. Нарація і стиль в новелі «Ескізи вугіллям».....	19
2.2. Тематика новели «Ескізи вугіллям»:.....	23
2.2.1. Критичне зображення села і сільської спільноти.....	23
2.2.2. Золзікевич – як приклад негативного образу держчиновника... ..	27
2.2.3. Тема кохання.....	30
РОЗДІЛ 3. ЯНКО МУЗИКАНТ В КОНТЕКСТІ ПОЛЬСЬКОЇ І ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	32
3.1. «У кожній людині є сонце, тільки дайте йому світити»	32
3.2. Спосіб оповідання (нарація) і стиль в «Янку Музиканті».....	41
3.3. Тематика в новелі «Янко-музикант»:.....	49
3.3.1. Доля талановитих дітей.....	49
3.3.2. Звуки природи.....	51
3.3.3. Тема матері.....	52
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	57

ВСТУП

Видатний польський письменник Г. Сенкевич добре відомий українському читачеві, насамперед, як автор історичних романів «Krzyżacy» (Хрестоносці), «Quo vadis?», «Ogniem i mieczem» (Вогнем і мечем), «Potop» (Потоп), «Pan Wołodyjowski» (Пан Володийовський) і менш відомий як новеліст. З іменем Г. Сенкевича пов'язаний розвиток реалістичної польської прози. Широке читацьке визнання його творчості сприяло посиленню інтересу до польської літератури взагалі, до виходу її на світову арену. І ця зацікавленість прозою Г. Сенкевича витримала іспит часу, про що свідчать численні наукові дослідження, зокрема, А.Фемеліди, А.Нофер-Ладика та ін.

Особливої ваги набуває в наш час монографія А. Стофа «Jeszcze o Trylogii» (Ще декілька слів про трилогію), яка вийшла в 2002-2004 рр. Ця книга цікава тим, що в ній охарактеризовані основні риси історичної прози і світогляду польського письменника. Він, А. Стоф, у монографії по новому порушує такі фундаментальні поняття як патріотизм, традиції, народна культура і національні особливості і менталітет поляків.

Ця книга, доробок А. Стофа, слугує підґрунтям для вивчення оповідань Г. Сенкевича з позиції сучасного літературознавства.

Незважаючи на велику наукову літературу, Г. Сенкевич залишається все ще до кінця не вивченим і наша сучасність висовує нові ракурси вивчення його прози. Так не було досліджено у порівняльному аспекті теми трагічної долі сільського дитинства в певних історичних умовах у ірландської письменниці Е. О'Брайєн та Г. Сенкевича. Залишається поза увагою деякі деталі його стилю, особливості його нарації в малих жанрах письменника.

З огляду на це **актуальність магістерської роботи** полягає у висвітленні художніх і стилістичних особливостей сенкевичівських новел і оповідань. У розкритті того, як вони слугують найбільш глибокому розумінні суб'єктивного зображення автором польсько-українських відносин у романі «Вогнем і мечем».

Об'єктом дослідження є новели патріотичного нахилу: «Bartek Zwycięzca» (Бартек Переможець), «Szkice węglem» (Ескізи вугіллям) та «Janko Muzykant» (Янко-музикант).

Предмет дослідження: тематика і стиль оповідань Г. Сенкевича.

Наукова новизна роботи. Уперше робиться спроба порівняльного вивчення долі талановитих дітей в творчості Г. Сенкевича «Янко-музикант» і Едні О'Брайєн «The country girls» (Сільські дівчатка).

Практичне значення дослідження. Положення і висновки магістерської роботи розширюють значення стилістичних особливостей і тематики оповідань Г. Сенкевича. Матеріали магістерської роботи можуть бути використані при подальшому вивченні творчості Г. Сенкевича, розробці занять і факультативів з польської і зарубіжної літератури в загально-навчальних закладах, лекційних і практичних курсів з історії польської, історії зарубіжної літератури ХІХ ст., при написанні курсових, дипломних та магістерських робіт.

Апробація результатів дослідження відбулася на ІІ Всеукраїнському науково-практичному семінарі з міжнародною участю «Молода Україна», присвяченому 95-річчю від дня народження Ліни Костенко (21 травня 2025 року, м. Луцьк), а також на ІІІ Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Славістичні студії в сучасному філологічно-дидактичному просторі» (22 травня 2025 року, м. Хмельницький).

Мета магістерської роботи полягає в тому, щоб скласти уявлення про особливості тематики та стилю новел Г. Сенкевича другої половини ХІХ ст., щоб висвітлити національні причини формування світогляду селян цієї доби.

Мета дослідження передбачає вирішення таких завдань:

- охарактеризувати нарацію і стиль на матеріалі оповідання Г. Сенкевича «Бартек Переможець»;
- представити тематику, як механізм особливості поневолення польського народу Прусією;
- розкрити особливості групового портрету сільської спільноти в нарисі «Szkice węglem»;

— здійснити зіставний аналіз творів Г. Сенкевича «Janko Muzykant» та ірландської письменниці Edna O'Brien «The Country Girls» (Едни О'Брайєн «Сільські дівчатка»).

Реалістична проза Г. Сенкевича – це унікальне явище на тлі польського літературного життя другої половини ХІХ століття. В цей період виступає ціла плеяда видатних польських художників слова, таких, як Болеслав Прус, Еліза Ожешко, Марія Конопницька. Кращі твори Г. Сенкевича виразно перегукуються своєю проблематикою з їх художнім доробком, зокрема в зображенні тяжкої долі дітей, позбавлених дитинства («Добра пані» Е. Ожешко, «Із зломом», «Наша шкапа» М. Конопницької).

Ці твори видатних польських письменників не поступаються прозі Генрика Сенкевича, а в деяких випадках і перевершують її силою почуття й викривального пафосу.

До того ж, якщо провідним героєм творів Е. Ожешко і М. Конопницької є проста людина, яку вони малюють з повагою, навіть захопленням, то Г. Сенкевич найчастіше показує її лише як безпорадну жертву злиднів і людської несправедливості, із співчуттям, але й легкою іронією («Янко-музикант», «Бартек-переможець», «Ескізи вуглем»).

Сила новелістики Г. Сенкевича полягає в життєстверджуючому гуманізмі й демократизмі, як в Е. Ожешко і М. Конопницької, а в поєднанні прихованої викривальної іронії з реалістичними побутовими й соціальними малюнками.

Обсяг і структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що нараховує 52 позиції. Загальний обсяг кваліфікаційної магістерської роботи – 60 сторінок, основний текст викладений на 51 сторінці.

РОЗДІЛ 1

ЗОБРАЖЕННЯ ЗАГРОЗИ ПРОЦЕСУ ГЕРМАНІЗАЦІЇ ПОЛЬСЬКИХ СЕЛЯН В НОВЕЛІ Г. СЕНКЕВИЧА «БАРТЕК ПЕРЕМОЖЕЦЬ»

1.1. Наративна стратегія в новелі «Бартек Переможець»

Наративна стратегія у творі «Бартек Переможець» є певною мірою традиційна: в ній провідну роль відіграє автор-натор. Так, головна постать новели, – Бартек, один з тих темних затурканих селян, які своїм героїзмом забезпечили пруссакам перемогу над Францією у франко-пруській війні.

Невипадково у новелі розповідь починається з речення:

«Bohater mój nazywał się Bartek Słowik, ale ponieważ miał zwyczaj wytrzeszczać oczy, gdy do niego mówiono, przeto sąsiedzi nazywali go: Bartek Wyłupiasty» [44, с. 72].

Це речення вказує нам на те, що автор-оповідач добре знав свого героя, на що вказує слово «*mój*», яке надає текстові певний інтонаційний малюнок.

Важливо для розкриття проблематики твору те, що увага засереджена на тлумаченні прізвища та імені персонажу твору. Прикладом цього може слугувати епізод розмови Бартека з німецьким офіцером при створенні військових списків:

«— Jak się nazywasz? – pytał Bartka oficer.

— Słowik.

Szloik?... Ach! Ja. Gut.

I oficer napisał: Mensch» [44, с. 72].

Ось у німецьких списках він фігурував як Бартек «*Mensch*», тобто чоловік, тому що:

«Niemcy lubią w imię cywilizacji przekładać barbarzyńskie słowiańskie nazwy na bardziej kulturalny język» [44, с. 72].

А Словік звучало майже так само як «*Szloik*» – чоловік.

Основним елементом у наративній структурі слугує фабула. Розповідається, що Бартек жив разом з жінкою Магдою і сином Франком в

Пригнобленому, в селі, яких *«wiele w Księstwie Poznańskim i innych ziemiach dawnej Rzeczypospolitej»* [44, с. 72].

Одного дня Бартек був призваний до війська і змушений був взяти участь в франко-пруській війні. Він вирушив на фронт разом з іншими селянами, проведених сльозами і риданням жінок. Бартек був переляканий, не розумів, для чого він має битися. Його сусід з села – Войтек, пояснив йому уявні причини конфлікту. З аргументів сусіда виникало, що французи охочі не тільки на польську землю, але й до польських жінок:

«<...> Wojtek mówił dalej:

— Na baby ci też łakome, jak pies na sperkę...

— A to by na ten przykład i Magdzie nie przepuścili?

— Ony i starym nie przepuszczają!

— O! – krzyknął Bartek takim tonem, jakby chciał powiedzieć: «Jeżeli tak, to będę walił!» [44, с. 78].

Крім того Французи були такими самими ворогами як і Німці.

«<Wojtek> Chcąc więc być jasnym niż żcisłym, rzekł:

— Co to za naród, Francuzy? Jak ci powiedzieć: musi takie Niemcy, tylko jeszcze gorsze...

A Bartek na to:

— O, ścierwa!» [44, с. 77].

Бартек, будучи простим селянином, прийняв такі докази. Він вирішив відчайдушно битися з ворогами. Був відзначений в битві під Гравелотте, потім здобував наступні медалі. З часом він призвичаївся до війни, вона його вже не лякала. Бартек набрався манер прусського солдата, почав говорити і поводитися як німці. Він поллюбив своїх командирів:

«<...> (Bartek) zyskał sobie szacunek u nowych towarzyszy i począł się z nimi zżywać powoli. W końcu uważano go za jednego ze swoich. <...> sam siebie, w przeciwstawieniu do Francuzów, nazywał ein Deutscher» [44, с. 93].

Про поступову втрату національної тотожності свідчили листи, відіслані до жінки. Він в них писав: *«Jakośma palili jedną wieś, tośma i dzieciom, i babom*

nie przepuścili, i ja też Kościół ci się spalił do cna, bo ony są katoliki, i ludzi się popiekło niemało. <...> Wojtka na dwoje rozzerwało, ale od tego jest wojna, rozumiesz? On też był kiep, bo powiadał, że Francuzi to Niemcy, a ony są Francuzi, a Niemcy to nasi» [44, с. 91-92].

У нараційну систему Г. Сенкевич вводить слова самого Бартка. Ці листи є, фактично, саморозкриттям персонажу. Він втрачає свою гідність.

Листи починають переплітатися з думкою автора-наратора, котрий дає оцінку його (Бартка) внутрішнього стану, який свідчив, що в глибині його душі приховувався забутий ним зв'язок з рідною землею. Про це яскраво свідчить сцена зустрічі з двома польськими полоненими.

Зустріч з земляками, до яких Бартек навіть не посмів заговорити, хоча в його голові появилися думки про допомогу і спільну втечу з земляками, викликала спогади, пов'язані з Пригнобленим, прокинулася в ньому туга за сім'єю і рідною стороною. Він відчув співчуття, жаль, але також і страх. Він боявся за власне життя.

Наратор поставив Бартка в ситуацію свідка, котрий чує розмову своїх земляків перед смертю і це становище Бартка доводило його почуття до кульмінації:

«Jak Bartek Bartkiem, nigdy go tak nie nurtował żal. Wyraźnie ściska go coś za gardło, wyraźnie płacz mu idzie z piersi. <...> Nie! on już nie wytrzyma dłużej! Jeszcze chwila, a krzyknie: «Paniczu! Toć ja chłop!... Potem przez okno... w las» [44, с. 95-96].

Зміна караулу робить неможливим Барткові прийняття рішення, зрештою призвичаєний до пруської дисципліни, він і не намірявся дезертирувати. Полонених було розстріляно, а Бартек знайшов заспокоєння в горіліці:

«Nazajutrz Bartek od rana był pijany. Następnego dnia także...» [44, с. 96].

Застосовуючи техніку співвідношення наочного свідка, оповідач концентрується на діяльності, переживаннях, подіях, які відбувалися з головною постаттю твору.

«Technika relacji naocznego świadka, który widzi i pamięta każdy ruch rozszalałego chłopca, stosowana konsekwentnie i w dalszych opisach jego wyczynów, przy zdobyciu chorągwi i baterii armat, stanowi o plastyce wystudowanej na Homerze, co autorowi nie przeszkodziło sparodiować antycznej inwokacji do Muzy. Swoistej wzniosłości ten akcent komiczny, ostrzegający przed patosem, wcale nie szkodzi» [39, s. 36].

Пародія звернення з «Іліади» Гомера надає діям Бартка комічний вигляд: *«Teraz, Muzo, śpiewaj mojego Bartka, aby potomność wiedziała, co czynił. (...) Włos stanął mu dębem, z oczu skry poszły. Zapomniał o świecie, o tym, że , i chwyciwszy w potężne łapy karabin, skoczył z drugimi naprzód» [44, s. 86].*

Постать персонажа є карикатурною та гротесковою. Автор показав зображення селянина через призму «кривого дзеркала», критикуючи тим самим такі властивості особистості як – відсталість, неосвідченість, наївність, крім того заклеїв відносини садиба поміщика – село. Цей сатиричний твір стає приводом до показу загрози процесу германізації і також показує правду, пов'язану в періодом анексії польських земель (політика прусського уряду відносно Поляків).

«Гротеск – це зображення якоїсь події чи особи у різко перебільшений і викривлений спосіб шляхом контрастних поєднань, змішування різних мовних стилів, поєднання реалізму з фантастичним, гумору з трагічним. Оповідач або ліричний суб'єкт виразно дистанціюється від того, що подає у гротесковий спосіб» [37, с. 33].

Цей сатиричний твір розкриває загрозу германізації і жорстоку правду життя, коли прусський уряд здійснював анексію польських земель.

Стиль новели «Бартек Переможець» характеризується гумором і іронією. Створюючи портрет Бартка Словіка, Г. Сенкевич пише:

«Ze słowikiem istotnie mało miał wspólnego, natomiast jego przymioty umysłowe i prawdziwie homeryczna naiwność zjednały mu także przezwisko: Głupi Bartek» [44, s. 72].

Іронія (прихована насмішка, доцільна невідповідність) особливо яскраво простежується у фрагменті Барткового листа до своєї жінки, в якому він розповідає про переслідування католиків, сам, однак, будучи католиком:

«Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus i Jego święta Rodzicielka! Najukochańsza Magdo! Co u ciebie słyszeć? Dobrze ci w chałupie pod pierzyną, a ja tu wojuję okrutnie. <...> Jakiśma palili jedną wieś, tośma i dzieciom, i babom nie przepuścili, i ja też Kościół ci się spalił do cna, bo ony są katoliki, i ludzi się popiekło niemało. <...> Bogu cię polecam» [44, с. 91].

Значну частину наративної системи новели «Бартек Переможець» складає діалектна мова. Користуючись нею, Г. Сенкевич показав реальність очима простого селянина:

«Bartek zafrasował się niepomału. Przyszło zawiadomienie, że trzeba się było stawić, trzeba było porzucić chałupę, grunt i zdać wszystko na babską opiekę. <...> Teraz mój Bartek jął na całą tę wojnę patrzeć ze stanowiska własnego interesu i poczuł jakąś otuchę na myśl, że tyle wojska i armat występuje w obronie zagrożonej przez bałamuctwo francuskie Magdy. Pięści mu się zacisnęły mimowolnie i strach przed Francuzami pomieszał się w jego umyśle z nienawiścią do nich» [44, с. 73].

Діалектна стилізація властива всьому творові:

« – A za kogo prałem Francuzów? Nie za Niemców, co? Ja tera lepszy jak Niemiec, bo żaden Niemiec nie ma tyle tego. Piwa dajta! Ze Steinmecem gadałem i z Podbielskim gadałem. Piwa dajta!» – mówi «zwycięzca» [44, с. 100].

У тексті оповідачем, для характеристики своїх персонажів, вживаються також іншомовні звернення: німецькі і французькі, наприклад: *«Morgen, Kerl»* – (Вітаю, молодець!), *«Done di pę»* – *«denez du pain»*, з французького — дайте хліба.

Деякі польські критики вважають, що *«Przyszły twórca «Trylogii», powieści przeladowanych obrazami batalistycznymi, już w dał popisową próbkę opisu ślepego bohaterstwa na polu walki. Pułk poznański, w którym służy Bartek, przetrzymawszy straszliwy ogień artylerii francuskiej, rusza do ataku na bagnety na*

bronione przez piechotę nieprzyjacielską wzgórze i bierze je szturmem przy dźwiękach mazurka Dąbrowskiego» [39 с. 38].

(Майбутній творець «Трилогії», перевантажує свою повість баталістичними картинами, вже на початку військових дій ми бачимо зразковий показ сліпого героїства на полі битви. Познанський полк, в якому служив Бартек, витримавши страшний вогонь артилерії, кидається в атаку на багнети, на узгір'я, яке захищає ворожа піхота і бере його штурмом під звуки мазурки Домбровського). З цим важко погодитись. Ці епізоди розкривають всю безглуздість тих жертв, вони є невід'ємною частиною твору і стиль деяких уривків знижує так-званий героїзм. Ось один з таких фрагментів:

«<...> Dobiegłszy wzgórza, przewrócił się z dziesięć razy na ziemię, stłukł sobie nos, powalał się ziemią i krwią, która mu z nosa pociekła, i biegł naprzód, siekły, zziajany, chwytając w otwarte usta powietrze. Wytrzeszczał oczy, by w gęstwinie zobaczyć jak najprędzej jakiego Francuza, i dojrzał ich wreszcie trzech naraz przy chorągwi. <...> I znów karabin w jego rękę zatoczył łuk straszliwy. Znów jęki odpowiedziały ciosom» [44, с. 86-88].

Пруське командування було зацікавлене під час війни в Бартеку і таких, як він, обіцяючи їм «золоті гори». Бартек, приймаючи все це за чисту монету, починає вірити в свої громадянські права, в своє життєве призначення. Та минулася війна і всі нагороди Бартека виявилися фікцією, нікому він не потрібний, ніхто з пруської адміністрації не хоче його навіть слухати, він знову той самий затурканий селянин, представник пригнобленої нації, яким був і раніше.

Після повернення з війни герой Гравелотту був ослаблений, він не міг працювати у своєму господарстві, яке, незважаючи на всі старання Магди, руйнувалося все більше і більше. Бартек часто відвідував корчму, де «оживляв» воєнні спогади і пропивав заощадження своєї жінки, сварився також з селянами. Бартек вперто вірив, що його «перемоги» допоможуть Познаньцям і ситуація на землях, захоплених Прусією, поправиться, але прусаки, задоволені перемогою, почали ще більше притискати поляків. Німецький вчитель

принижував в школі польських дітей. Бартек став на захист свого сина – Франка, побився з паном Боеге, за що попав на лаву підсудних, а пізніше до в'язниці. Не помогли, листи вислані до уряду, ані військові заслуги Бартка. Магда сама вела господарство, вона намагалася навіть допомогти своєму чоловікові. Взяла в борг у Німця – Юста, щоб заплатити штраф, призначений судом. Бартек, виходячи з в'язниці, мусив був з'явитися до ландрату. Німецькі офіцери розказали як йому голосувати на виборах. Він змушений був голосувати за Шульберга. Призвичаєний до Пруської дисципліни, послухався наказу. Так само зробили і інші селяни, учасники минулої франко-пруської війни. Родина Словіків втратила землю і хату – заборговане господарство зайняв пан Юст:

«Jesienią Bóg urodzaj dał i pan Just, który właśnie objął był w posiadanie Bartkową kolonię, rad był, że wcale niezły zrobił interes» [44, с. 115].

Щодо польського панства, то воно радо використовує голоси «своїх» польських селян під час виборів, але нічим не хоче допомогти тому селянству, захистити його від образ і несправедливості.

Сатиричне зображення польського панства і представників пруських властей у новелі Г. Сенкевича поєднується з іронічно-зверхнім показом постаті самого Бартека, його темноти й обмеженості: він кидається в бій, бо вороги вигукують щось подібне до слова «Магда» — імені його дружини. Цього досить, щоб Бартек відчув у них своїх ворогів і «зрозумів», нарешті, сенс війни, в якій бере участь і в якій може загинути. Г. Сенкевич, на прикладі Бартка, показує типичний образ польського селянина, як відсталого, наївної, позбавленої політичної і національної свідомості особи; він також на його прикладі показав безсердечність загарбників.

Подібні художні принципи і в «Ескізах вугіллям». Тут теж дещо гумористичне зображення темноти й безпорадності селянина Ріпи і його дружини і вже відверто-сатиричне, пародійне зображення волосного управління та освіченого панства (поміщика, ксьондза), які дають можливість дрібним пройдисвітам типу писаря Золзікевича обдурювати селян.

1.2. Тематика новели «Бартек Переможець»

1.2.1. Спосіб зображення селянина. Головними тематичними лініями в новелі Г. Сенкевича «Бартек Переможець» є тема селянина, жінки і загарбницької політики Пруссії і мета цього підрозділу проаналізувати як письменник розкриває ці лінії.

Дія в новелі розгортається у селі Пригноблене. Це характерний хронотоп, котрий слугує розкриттю соціального і політичного становища польського селянства. Пригноблене було одним з сіл Королівства Познанського, подібне до багатьох інших на територіях давньої Речі Посполитої, воно певною мірою носило типологічний характер. Парадокс полягає в тому, що у заможньому селі той, хто працював не мав достатку:

«Ludzie w Pogńbinie byli w ogóle dosyć biedni» [44, с. 72].

Ця територія була анексована Пруссією, близько біля цього села селилося багато німецьких колоністів, котрі, позичаючи селянам гроші, а потім брали селян в кабалу і позбавляли їх господарства, відбирали їхні маєтки. Г. Сенкевич у таких спосіб на прикладі цього села показав процес германізації польських земель. Однією з центральних постатей в новелі був німецький колоніст – Юст, який відігравав важливу роль в образній системі оповідання.

Розкриваючи ідею загарблення Польщі, письменник використовував прийом характерологічної назви – пригноблення, яка символізує німецький утиск, подібно до інших навколишніх сіл: Кривда Верхня, Кривда Нижня, Розоренці, Недоля, Нужденне. Назви цих сіл поглиблюють тему зубожіння польського селянина, котрого притискали не лише економічно, але й позбавляли національної свідомості і людської гідності.

У зв'язку з цим важливе місце в характеристиці села посідала школа. Здавалось би, що це позитивний факт, але вчителем був німець, пан Беґе, котрий не тільки не виховував польських дітей у патріотичному дусі, а постійно над ними знущався, називаючи їх свинями.

Система образів новели «Бартек Переможець» побудована таким чином щоб підкреслити гостроту виникненого конфлікту. З одного боку це німецький

вчитель, пан Беґе, а з іншого – поляк пан Юзеф Яжинський, дворянин, його дружина, Марія та старий Мачей Кеж – селянин, яким всім був відомий з життєвої мудрості і користувався повагою на селі.

У системі образів Бартек посідає особливе місце, за якого намагаються боротися і колоністи, і польські землевласники. На прикладі Бартека Г. Сенкевич зробив дослідження характеру польського селянина – нерозумного, неосвіченого, відсталого, позбавленого політичної свідомості. В даному контексті, персонаж новели «Бартек Переможець», як неосвічена особа, загублена в реальності, наївна стає легкою здобиччю реалізаторам чужоземної – завойовницької політики, таким селянином можна з легкістю маніпулювати.

1.2.2. Показ загрози германізації і жорстокої правди життя

У «Бартку Переможці» Г. Сенкевич показав механізми загарбницької політики, скерованої на денаціоналізацію. Написана як антипруський твір, ця новела висвітлює проблему германізації. У ній відкрито розкривалася стратегія загарбника: переслідування і відсування поляків від урядових посад, позбавлення їх можливості вирішування власних справ і справ країни, грабіж і будівництво німецьких колоній. Поляки мусили підпорядковуватися вимогам чужоземної політики. Головний персонаж новели, польський селянин Бартек Словік, був жертвою такої політики.

Покарання і строга прусська дисципліна призвели до того, що він поступово деградував: «*Bartek widocznie zasmakował w wojnie i począł patrzeć na nią jak na właściwe sobie rzemiosło. Nabrał wielkiej ufności w siebie i do bitwy teraz szedł, jakby się zabierał do jakiej roboty w Pognębinie. Na piersi jego po każdej rozprawie leciały medale i krzyże...*» [44, с. 92].

Пригнобленський селянин починає ідентифікувати себе зі своїми гнобителями, призвичаївся також і до аморальної «етики війни»:

«*Wojtka na dwoje rozerwało, ale od tego jest wojna, rozumiesz? On też był kiep, bo powiadał, że Francuzy to Niemcy, a ony są Francuzy, a Niemcy to nasi.*» –

писав він в листі до Магди. Це яскравий зразок загрози, яке несе з собою процес германізації.

1.2.3. Жінка – це особа, котра сама може в усьому зарадити

Важливе місце в структурі описів посідає образ жінок. Прикладом жінок в новелі «Бартек Переможець» є дружина Бартка – Магда Словік і пані Марія Яжинська.

Магда – це бідна селянка, яка тоді, коли її чоловіка забирають до війська, мусила справлятися з подвійною роботою: по дому і по господарстві, часом їй допомагали сусіди. Вона була такою доброю господинею, що могла навіть заощадити гроші, щоб відіслати їх коханому Барткові. Підтримувала свого чоловіка, коли той вернувся з фронту, добивалася зменшення йому покарання ув'язнення, до якого він потрапив через бійку з паном Боеге. Вона плакала, коли її родину було виселено з Пригнобленого.

В новелі Магда показана як людина, яка намагалася пастояти сама за себе і захистити свою родину але її намагання були безрезультативними, даремними. Г. Сенкевич, показуючи горе, яке її охопило, зображує Магду плачучою:

«Pewnego dnia szło z Pognębina do miasta troje ludzi: chłop, baba i dziecko. Chłop był pochylony, podobniejszy do dziada niż do zdrowego człowieka. Szli do miasta, bo w Pognębinie nie mogli służby znaleźć. Deszcz padał, baba szlochala okrutnie z żalu za straconą chałupą i całą wsią. Chłop milczał. Na całej drodze pusto było: ani wozu, ani człeka; krzyż tylko wyciągał ponad niż zmoczone od deszczu ramiona. Deszcz padał coraz większy, gęstszy i ciemniało na świecie» [44, с. 115].

Якщо Магда намагалася боротися за себе і свою сім'ю, то пані Яжинська, молода дворянка, піклується про національні справи. Вона хотіла, щоб її чоловік став депутатом в пруському парламенті, тоді поляки мали б можливість вирішувати справи, істотні для них самих. З метою переконання селян до голосування на Яжинського, пані Марія сама відвідувала селянські господарства. На жаль, зусилля молодой Єжинської були марними, вона

змушена була залишити селян і Пригноблене. Вибори були містифікацією і залякані селяни голосували за німця – Шульберга.

Сенкевич в «Бартку Переможці» змалював одночасно два портрети жінок: селянки і дворянки, але обидва ті образи мають певні спільні ознаки – жінка є розумна, винахідлива, опікунська, вона може сама в усьому дати раду. Яжинська має в собі не тільки ознаки дами, а й також громадської активістки.

«Odwiedza chorych, ujmuje sobie ludność, pomaga, gdzie może. Robiłaby to i bez polityki, bo ma dobre serce, ale dla polityki tym bardziej» [44, с. 110].

Разом з чоловіком пані Яжинська розділяє його виборчу поразку.

Отже, у новелі «Бартек Переможець» Генрик Сенкевич вибудовує складну й багатовимірну систему жіночих образів, у якій поєднуються соціальна, моральна та національна проблематика. Образи Магди Словік та пані Марії Яжинської позначені різним соціальним походженням, різними життєвими можливостями та неоднаковим колом обов'язків, однак обидві жінки репрезентують важливі риси жіночої долі в умовах історичних і суспільних катаклізмів другої половини ХІХ століття.

РОЗДІЛ 2

«ЕСКІЗИ ВУГІЛЛЯМ» – ГРУПОВИЙ ПОРТРЕТ СІЛЬСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ

2.1. Нарація і стиль в новелі «Ескізи вугіллям»

«Ескізи вугіллям» реалізують засади епохи, виконують також вимоги літературної течії – натуралізму. Це літературна течія, яка виникла в ХІХ столітті у Франції, потім перейшла на інші країни Європи, з'явився також в Сполучених Штатах Америки. Натуралізм був сконцентрований на реалістичності, він намагався як найкраще її зобразити, нічого не прикрашуючи, оголював потворність, зло, кривду і несправедливість суспільства. Він «пропагував» нові типи героїв – персонажі з дна суспільства, маргінесу, постаті з народу (селян), показуючи їх на щоденному фоні. Творці натуралізму порушували суспільну проблематику, впроваджуючи турпістичні деталі (турпізм – зображення потворності), для того щоб викликати у читача шок і тим самим вплинути на його реакцію, світосприйняття. Крім того, натуралізм користувався характеристичною мовою для даної спільноти – у випадку сільської громади, діалектом. Відомим представником натуралізму в літературі був французький письменник – Еміль Золя. Г. Сенкевич сам був представником поміркованого позитивізму, враховував досвід Французької літератури [46, с. 417].

Новела «Szkice węglem» (Ескізи вугіллям) документує реалії епохи. У новелі Г. Сенкевич майстерно зображує груповий портрет сільської спільноти. показує безсердечність і свавілля урядовців, котрі стоять на чолі ради гміни, байдужість шляхти до справ селян, переживання про власні інтереси, катастрофічна у своїх наслідках «політика невтручання». Контрасти застосовані у творі додатково висвітлюють ці проблеми, особливо яскраво підкреслюють соціальний поділ суспільства. Особливо вражає вигляд пригніченої жінки Ріпи, яка очікує на пана Скорабієвського, котрий якраз приймає гостей. Голодна жінка з маленькою дитиною, жадібними очима дивиться на багато заставлений

стіл, а з її очей падають сльози які є виразом кривди, несправедливості і приниження.

Натуралістичне, навіть турпістичне закінчення твору (вбивство і смерть жінки Ріпи) викликає у нас шок.. Можемо зауважити який трагічний фінал може мати, на перший погляд, нешкідлива інтрига замислена Золзікевичом, котрий, вчинивши злочин, так і залишається безнаказаним. Явна несправедливість це один з механізмів діяльності влади гміни, зіштовхуючих безпорадних селян на останій щабель соціальної драбини.

« – Cóże ty, chcesz mnie zamordować?

A on:

- No, Maryśko, nie trać po próżnicy czasu; przeżegnaj się, a potem będzie koniec: nawet nie poczujesz, niebogo. (...)

- Połóż głowę na skrzyni! – wołał już z pianą na ustach. (...)

Rozległo się głuche uderzenie, potem jęk i stuk głowy o podłogę; potem drugie uderzenie, słabszy jęk: potem trzecie uderzenie, czwarte, piąte, szóste. Na podłogę lunął strumień krwi, węgle na kominie przygasły. Drganie przeszło Rzepową od stóp do głowy, potem trup jej wyprężył się i pozostał nieruchomy» (вбивство і смерть жінки Ріпи) [43, с. 102].

«Dla spotęgowania sugestywności obrazów Sienkiewicz posłużył się gwarą, wszechstronną językowo i nasyconą obficie, i to nie dialektem regionalnym, jak działało się to czasami u dawnych pisarzy, ale gwarą nacechowaną socjologicznie – tak zwaną gwarą chłopską. W takiej formie i intensywności pojawiła się ona w naszej literaturze po raz pierwszy, była znamieniem poetyki realistycznej; odtąd w pisarstwie polskim obowiązywać zaczęła zasada socjologicznej stylizacji języka postaci, zasada podporządkowana normom realistycznej typowości: język w równym stopniu reprezentował społecznie bohaterów, jak ich styl zachowania się, ubierania, jak światopogląd, ideologia, mentalność, wiedza, obyczajowość – to wszystko, co warunkuje sposób bycia poszczególnych warstw społecznych» [42, с. 57].

Отже, діалект, який присутній в цілому творі, стає структуротворчим елементом мовної картини:

« – *A wy to dlaczego nie będzieta płacić?*
– *a coże my tu będziem darmo pieniądze dawać, kiej tego, co wy zapłacita starczy –*
powiedział na to Gomuła» [43, с. 48].

Аналізуючи «Ескізи вугіллям», треба підкреслити роль всезнаючого оповідача, що є певною мірою рупором автора. Про це свідчать безпосередні звернення наратора до читача. Цей наратор описує і простір і створює систему образів.

«*Tu spodziewam się, że czytelnik dostatecznie zrozumiał już i ocenił genialny plan mego sympatycznego bohatera»* [43, с. 31].

Хід оповідання наповнений іронією, комізмом. Елементи комізму і сатири знижують ранг визнаних цінностей, оголюють видимість величини, проникають до слів і жестів персонажу, створюючи людські карикатури. Сенкевич охоче користувався карикатурним портретом, фельєтоною сценою, збудованою на зразок комедії, як хоча б та, що представляє засідання членів гміни:

«*Sprawa była całkowicie ukończona i przystąpiono by zapewne bezzwłocznie do roztrząsania innych, gdyby nie nagle a niespodziewane wtargnięcie do izby dwóch prosiąt, które wpadłszy jak szalone przez niedomknięte drzwi, zaczęły bez żadnej rozumnej przyczyny latać po izbie, kręcić się pod nogami i kwiczeć w niebogłosy. Oczywiście obrady zostały przerwane, ciało prawodawcze zaś rzuciło się w pogoń za intruzami i przez pewien czas deputowani z rzadką jednomyślnością powtarzali...»* [43, с. 61].

Перебільшені, а через це комічні назви розділів, наприклад: «*Szkice węglem, czyli epopeja pod tytułem: Co się działo w Baraniej Głowie»*, а також ономастика – назви місць: Ословіце (*Oślowice*), Бараняча Голова (*Barania Głowa*), Малі Поступовичі (*Małe Postępowice*), прізвища персонажів: Ріпа (*Rzepa*), Буряк (*Burak*), Золзікевич (*Zolzikiewicz*).

Процедура гіперболізації (перебільшення, надмірності) стосується в рівній мірі термінології (латинським терміном «*patres conscripti*» автор

визначає «баранячоголових засідателів», але також можна зауважити в окремих епізодах, де вона «змішується» з трагізмом:

«Wśród tych chałup, obok dzieci wiejskich, chłopów i całego prostackiego otoczenia wyglądali oboje jakby jakieś istoty z innej planety. Aż miło było pomyśleć, że nie istniał żaden związek między tą pyszną, rozwiniętą i poetyczną parą a prozaicznym, pełnym szarej rzeczywistości i na wpół zwierzęcym bytem wioski» [43, с. 37].

Комізм еволюціонує в гостру сатиру, драматичні мотиви перетворюються в трагедію.

Персонажі, створені в «Ескізах», ще не так досконалі і характерні, як у пізніших повістях, проте можна відкрити в них знаменні для письменства Г. Сенкевича методи створення героїв. Автор «Потопу» зміг вказати в літературній постаті домінуючі ознаки характеру, зовнішній вигляд персонажу був завжди пластичний і сугестивний. Зразковий приклад жінки Ріпи тодішній критик Владислав Богуславський оцінив в наступний спосіб:

«Ubożuchna duchem, ale bogata miłością, Rzepowa wyrasta na Szekspirowską Imogenę, która w drodze do swej chłopskiej Golgoty odbywa stacje pasyjne w kościele, w plebanii, we dworze i w powiecie» [17, с.13].

Г. Сенкевич підкреслив в цьому персонажі істотну ознаку жіночої психіки – посвячення, яке дуже суворо використовується Золзікевичем. Незнання і простодушність стають причиною смерті дружини Ріпи.

«Ескізи вугіллям» – це не тільки документ епохи, це найбільш радикальний витвір Сенкевича, про значущі мистецькі достоїнства.

2.2. Тематика в новелі Генрика Сенкевича «Ескізи вуглем»

2.2.1. Критичне зображення села і сільської спільноти

У коротких оповідання Г. Сенкевича село мабуть найкраще показано в творі «Ескізи вуглем». В інших оповіданнях чи повістях польського письменника, де він торкається сільської тематики, в таких як: «Бартек-переможець», «За хлібом», «Янко-музикант», «Ангел» та інші, на перше місце все ж виступають інші проблеми, чи то тема поневолення польського народу, чи то проблема еміграції, чи дослідження письменником дитячої неволі в бідних родинях того часу. Бараняча Голова в творі Г. Сенкевича «Ескізи вуглем» – це село в ословіцькому повіті, видумана місцевість, в котрій люди зайняті щоденними і звичайними, реалістичними проблемами. Важливі рішення ухвалює місцеве самоврядування, на чолі якого перебуває війт Бурак і писар Золжікевич. Законодавча влада Баранячої Голови є скорумпована. Дворянство не втручається в справи селян, а піклується лише про власні інтереси. Селяни після реформи почуваються ізольованими і нікому не потрібними. Ніхто не хоче їх підтримати або порадити, як жити в новій реальності. Інтелігенція, якщо і має якусь справу з владою гміни, зазвичай *«ugaduje się»* з паном Золжікевичем і тоді усілякі проблеми залишаються відповідно розв'язані.

У селі є корчма єврея Шмуля, де зустрічаються місцеві селяни. Тут вони ведуть політичні «дебати» і попивають арак. В Баранячій Голові знаходиться також садиба священика і костьол. Звідти можна доїхати до Малих Постепович, яких орендарем є пан Флос, нетиповий селянин, свого часу учасник засідань судів гміни. Село виглядає скоріше на занедбане і «нецивілізоване». Неподалеку Ріпової хати свині качаються в болотистій калюжі. Ресоціалізація в'язнів-селян, осуджених за незначні провини, відбувається у в'язниці, в невеликому хліві. В тому ж самому хліві разом з в'язнями знаходяться свині. Школа в Баранячій Голові відсутня, в давній будівлі сільської охорони знаходяться бочки з горілкою.

В «Ескізах вугіллям» показуються відносини, які панували в даній спільноті: залежність від свавільної ради гміни і байдужа позиція дворян до справ селян.

Образ села в «Ескізах вугіллям» зображується з дуже невігідної сторони. В цій новелі показується відсталість селян, котрі живуть на селі і також невідповідальність і байдужість сільської інтелігенції. Це критика тієї ситуації, яка панувала на селі в дев'ятнадцятому столітті.

По перше, селяни в новелі є неосвіченими. Проблеми жінки Ріпи з пошуками начальника в будинку повіту виникають між іншим з того, що вона не може прочитати написів на дверях. Селяни вірять в забобони. Сільські куми лікують сина Ріпи, обкурюючи його свяченими вінками і також намагаються запобігти хворобі ситом і з чорною куркою в руці. Коли Ріпа говорить в корчмі, що коли Бог не схоче йому допомогти, то він продасть душу чортові то все село тоді відсторонюється від нього і його родини. Його дружину в селі починають називати навіть чаклункою.

Через це, що селяни неосвічені, вони даються з легкістю маніпулювати собою пану Золзікевичу. Це простежується під час засідання суду гміни. Навіть тоді, коли добре знають якусь справу, наприклад, вважають за незаконне оп'яніння Ріпи і змушення його до підписання в цьому стані документу. Але відмовляються від своїх переконань після висновку пана Золзікевича, який вживає в своєму виступі багато судових і чиновницьких термінів, котрих вони не спроможні зрозуміти. У всіх справах, котрі мусять вирішити на засіданні суду, їм потрібна допомога. Коли пан Золзікевич не виступає, вони почуваються загубленими. І тут не потрібно додавати, що писар гміни є найгіршим помічником – жадібним і підкупним.

На жаль, засада невтручання, яку з такою скрупульозністю дотримуються пани, спричинило те, що відійшли з участі в засіданнях гміни. Єдиний з шляхти, пан Флос, котрий хотів в них брати участь, був з неохотою прийнятий селянами. Пізніше він образився на селян за те, що вони ствердили, що нібито

він не справжній шляхтич, а тільки вискочка. Після таких слів він вирішив залишити уряд гміни, гміні:

«...dałem sobie słowo, że się w sprawy gminne nie będę wtrącał. Dawniej było co innego (...), a dziś ani wam do mnie, ani mnie do was nic. Dziś wy moi sąsiedzi, i basta» [43, с. 45].

Від того часу селяни керували в гміні тільки самі. Інколи через це виникали найнесподіваніші і курйозні моменти, як, наприклад, під час справи Середи і пана Флоса, в котрій вердикт суду наказував заплатити відшкодування потерпілому.

Правило невтручання було для шляхти дуже вигідним. В цьому випадку вони звільнялися від прийняття рішення разом з селянами. Пани говорили, що селяни для них тільки сусіди. Але все ж таки шляхта не стояла осторонь того, коли селяни приймали якесь рішення. Коли пани були зацікавлені якоюсь справою, вони запрошували до себе Зовзікевича на обід, представляли йому свою справу і вручали йому хабар. Пізніше на засіданнях суду гміни Зовзікевич піклувався про розв'язання, відповідно з волею шляхтича. А то, що він був провідником селян, то це вдавалося йому з легкістю. Користолюбство і жадібність шляхти проявлялося дуже чітко тоді, коли селяни, на приклад родина Ріпи, просила в них допомоги. Пан Скорабевич тоді говорив, що його зобов'язує засада невтручання і не надавав допомоги. Однак та ж сама засада не зобов'язувала його тоді, коли він давав взятку Золзікевичу.

У функціонуванні села заводить навіть костюл. Коли дружина Жепи іде по допомогу до ксьондза, то вона спочатку вислуховує промову про середньовічну ересь Казарів, потім ксьондз пояснює своїм парафіянам, як вони мусять сприймати цю ересь і закон, виданий римським папою, пізніше остерігає їх від слухання голосів різних мислителів з періоду Відродження. Як можемо здогадатися, мешканці села небагато з того всього розуміють. Порада ксьондза дана дружині Ріпи також не задовольняє її. Замість конкретної вказівки, як вийти з подібної ситуації, ксьондз говорить жінці про потребу звернення до Бога зі своїми переживаннями і також про те, що вона повинна тішитись тим,

що покарання за п'янство зустрічає її чоловіка вже на землі. Така порада не вимагає від ксьондза втручання в проблеми тієї жінки і залишає його з чистою совістю.

Оповідач, ведучи з вигляду легку, жартівливу, чи іронічну в своєму розмовному стилі розповідь, представляє, так насправді, трагедію людини і трагедію всієї сільської спільноти, через зображення долі нещасного Ріпи і його дружини. Головний персонаж твору є типовим представником тодішнього селянської громади. Він є відсталим, примітивним, не в змозі прогледувати свою родину з наділу оброблюваної землі, тому він змушений підробляти в лісі. Будучи неписьменним, він не знає своїх прав, не знає, що вік його призову вже пройшов. Наївного селянина обдурює підступний Золзікевич. Наївність і неосвіченість виявляється і в його жінки. Повністю віддана своїй родині, вона прикладає всілякі зусилля, щоб врятувати свого чоловіка, в неї відсутня свідомість права, навиків, будь-яких знань про діяльність урядових установ і прав спричиняє, що кожного разу вона програє справу.

Новели були одним з найбільш характеристикними для епохи позитивізму родом. При загальному розвитку прози, а конкретніше – повісті, новелістика знайшла собі почесне місце в літературі другої половини ХІХ ст. Це виникало з різних чинників, передусім однак популярність малих форм дидактичного характеру, а особливо інтервенційного (а такими якраз були «селянські» новели) виникало з пропагованої органічної праці, праці у підстав, звернення уваги на проблеми найнижчих суспільних прошарків – селян, міських заводських робітників, середовища євреїв і т.д. Проблема села для Польщі ХІХ століття була особливо важлива і болюча. Після розкріпачення і роздачі земель в 1864 році селяни отримали, що правда волю, система феодално-панська стала остаточно завершена, однак це була тільки уявна свобода, тому що ніхто раніше не подумав про те, щоб неписьменні, темні, відсталі селяни змогли віднайти себе в новій ситуації. Для того, щоб вони змогли самі за себе вирішувати. Загублені в новій системі, вони не зуміли відстояти своїх прав, з тієї простої причини, що вони їх просто не знали.

Як показує вище сказане, ситуація на селі вимагає змін на багатьох рівнях. Доля родини Ріпи є оскарженням, спрямованим також на сільські урядові установи, котрі не задумуючись отримують вигоду з темноти і наївності селян. Установи гмін переповнені хабарниками, донощиками, що користуються погрозами, зрадою і хабарництвом на дорозі до своєї мети, як і на панів, еліту польського суспільства, які повністю перестали цікавитися життям селян, сільські проблеми їм стали байдужі. Це звинувачення є націлене, також, на духовенство, яке зневірилося в своїй місії допомоги і, замість підтримувати убогих, прихожан, які приходять до костьола за допомогою, підтримує, для власної користі і прибутку дії багатих.

2.2.2. Золзікевич – як приклад негативного образу держчиновника

На прикладі Золзікевича Сенкевич зображує негативний образ держчиновника свого часу. Писар Золзікевич є найбільш неприємною постаттю в цілій новелі. Оповідач представляє його в іронічний спосіб, мнимо вказує на його переваги:

«<...> ale szczególnie nęciła je wypomadowana, woniejąca goździkami głowa pana Zolzikiewicza... Nad tą głową unosił się ich cały rój: siadały na rozbiórce włosów tworząc żywe, ruchome, czarne plamy. Pan Zolzikiewicz podnosił od czasu do czasu ostrożnie rękę, a potem spuszczał ją nagle; dawał się słyszeć plask dłoni o głowę, rój wzbijał się, brzęcząc, w powietrze, a pan Zolzikiewicz schyliwszy czuprynę, wybierał palcami trupy z włosów i zrzucał je na ziemię» [43, с. 26-27].

Цю постать автор описує, застосовуючи так звану процедуру обстановки – представлення персонажа, показ його особистих ознак через опис місця, приміщення, в якому дана особа перебуває, предметів, які її оточують і тд.

«W pierwszej izbie nie było nic, tylko trochę słomy i para kamaszów, druga była zarazem salonem i sypialnią. Stało tam łóżko nie zaścielane prawie nigdy, na łóżku dwie poduszki bez poszewek, z których sypało się pierze; obok stół, na nim kałamarz, pióra, książki kancelaryjne, kilkanaście zeszytów «Izabeli hiszpańskiej» wydawnictwa pana Breslauera; dwa brudne kołnierzyki angielskie, słoik pomady,

gilzy od papierosów i wreszcie świeca w blaszanym lichtarzu z rudym knotem i muchami potopionymi w łoju koło knota» [43, с. 34].

Уже саме прізвище говорить нам про те, який неприємний характер має ця особа. Цей сільський чиновник, якого бояться всі неписьменні селяни, почав і закінчив своє навчання – два класи – в школі в Ословіцах. Він припинив навчання через повстання. Піднесений романтичним поривом, Золзікевич вступає в ряди повстанців, однак військова служба йому не сподобалась. Він швидко зробив висновки, що бути покірним без сумніву є більш корисним від бунту. Писар вирішує співпрацювати з царською адміністрацією:

«Odtąd poczył się w jego myślach i uczuciach zwrot stanowczy. Leżąc nosem na dół na prostym sienniku, po całych nocach bezsennych rozmyślał – rozmyślał, jak dawniej Ignacy Lojola – i doszedł wreszcie do przekonania, że każdy powinien służyć ogółowi taką bronią, jaką władza najlepiej; inteligencja więc powinna służyć głową, nie plecami, bo głowę ma nie każdy, a plecy każdy <..>» [43, с. 29].

Дякуючи доносам, залякуванню, хабарям і підлабузництву, Золзікевич починає отримувати довіру царського уряду і просуватися по кар'єрній драбині:

«Że zaś wiedział dużo, że wiedział cos prawie o każdym mieszkańcu powiatu osłowickiego, mógł, więc w czasie pacyfikacji znakomite oddawać ogółowi usługi» [43, с. 30].

Просуваючись в такий спосіб, Золзікевич одержав місце писаря в гміні і керівника війтової канцелярії в Баранячій Голові. Молодий чиновник справляв величезне враження на сільських дівчатах, він для них був подібний до пана з міста. Зрештою Золзікевич присвячував багато часу своєму вигляду. Підстрижена акуратно козяча борідка, помазане помадою волосся, парфуми, туфлі і кольоровий костюм з яскравою краваткою притягували загальну увагу, особливо сільських дівчат. І цю зацікавленість він часто використовував, зачіпаючи і спокушаючи молодих жінок. Але, насправді, Золзікевич «підкохувався» в дочці пана Скорабєвського, спадкоємиці з поміщицької садиби. Ядвіга здавалася йому гідною кандидаткою, вона відповідала його

високим амбіціям. Хоча ж вона зовсім не сприймала писаря гміни, нехтуючи його залицяння, насміхаючись з нього разом зі своїм кузином.

Золзікевич дає волю своїй тілесній хтивості, використовуючи, доведену до відчаю, дружину Ріпи, яка приходить до писаря просити допомоги для свого чоловіка. Марія Ріпа віддається Золзікевичу, коли той обіцяє їй, що в обмін на це, він захистить її чоловіка, знищуючи той нещасний документ. Звичайно, він не дотримується умови, і використавши жінку Ріпи, виставляє її з хати.

У його справах перш за все переважала амбіція і хтивість. Усі в гміні знали, що за гроші у Золзікевича можна залагодити кожную справу. Проблема була тільки в тому, що він брав у всіх, а допомагав тільки тим, хто більше дав. Він приймав тільки гроші, хабарі «*w naturze*», у вигляді яєць, м'яса, сиру вважав за негідне своїй посаді. Золзікевич загібав також чималу долю судових оплат, котрими ділився з війтом і головою суду, використовував для здобуття грошей свої знання з прийняття судових рішень, які інтерпретував так, як йому це було вигідно і цілковиті незнання цих же процедур селянами. На селян, котрі знаходилися нижче від нього в ієрархії гміни, він дивися з висоти, ставився до них з неприкритим презирством. Не вагаючись, він виганяв їх з приміщення установи. Вище поставленому від нього Скорабевському догоджав, старався сподобатися підлабузництвом, намагався бути послужливим, покірним і корисним.

Писар гміни ненавидів кузина Ядвіги, який, так як і сам Золзікевич ставився до селян, ставився до нього з презирством. Зрештою сам Золзікевич мав намір піднятися високо в службовому становищі і уявляв собі, що колись стане рівним – по положенню в суспільстві і майном, поміщикові. Гроші, кар'єризм, майно стало причиною того, що звичайне привітання «*niech będzie pochwalony*» він визнавав за смішне і не пристойне для держчиновника. На думку Золзікевича, інтелігентному чоловікові не личить вірити в Бога.

Усі ці ознаки негативного образу сільського чиновника доповнює захоплення Золзікевича модним одягом і читання бульварних романів. Будучи під враженням роману про Ізабеллу Іспанську, як він сам визначив – літературу

обов'язкову для читання, Золзікевич бачив і уявляв собі своє кохання і майбутнє подружнє життя з дамою свого серця – Ядвігою.

2.2.3. Тема кохання

Марія Ріпак – одна з головних персонажів новели під назвою «Ескізи вугіллям». Вона – молода і гарна жінка: *«<...>może dwudziestoletnia, i dziwnie urodziwa. Na głowie miała czepkę zwyczajny babski, na sobie białą koszulę zaciągniętą czerwoną tasiemką. Pod tą koszulą rysowały się zdrowe, wypukłe piersi jak dwie głowy kapusty, a i cała kobieta była jak rydz, szeroka w plecach i w biodrach, smukła w stanie, gibka, słowem: łania. Ale rysy miała drobne, głowę niewielką i pleć może nawet i bladawą, tylko trochę ozłoconą promieniami słońca: oczy duże, czarne, brwi jakby napisane, mały cienki nosek i usta jak wiśnie. Śliczne ciemne włosy wypykały się jej spod czepca»* [43, с. 39].

Золзікевич захоплювався її вродою, він мав на неї «*apetycik*».

Марія була спритною господинею, доброю, поблажливою жінкою, матір'ю з почуттям відповідальності. Вона переживала про свого чоловіка – Вавжона. Переживання за чоловіка було ознакою її кохання. Переймаючись тим, що її чоловіка заберуть до війська, вона намагалася йому допомогти. Коли справу її чоловіка, Ріпи, було розглянуто на засіданні суду гміни, вона захищала коханого від фальшивих оскаржень.

Дуже зворушливим місцев в новелі є сцена повернення Марії Ріпи з міста. Під час повернення додому з центру повіту розпочалася гроза. Жінка, закриваючи собою дитину, ховалася від дощу. Вона декілька разів знепритомнювала. Після того вона декілька днів хворіла, а її чоловік, Вавжон, відчитував її:

«Będziesz ty po miastach latać, a dzieciaka lichy weźmie. Dałbym ja ci, żebyś ty go była zatraciła» [43, с. 98].

Вона подивилася на нього з докором, а він зауважив в її очах кохання:

«<...> na taką niewdzięczność uczuła gorycz wielką i głosem prosto spod serca, w którym był ból niepojęty, chciała mu to wymówić, ale nie mogła więcej»

powiedzieć, jak tylko krzyknąć: «Wawrzon!»» Він опам'ятався і впав до її ніг [43, с. 98].

Кульмінаційною в новелі «Ескізи вугіллям» була сцена, коли Марія Ріпак призналася чоловікові про те, що вона відвідала Золзікевича. Дізнавшись про зраду, Вавжон вирішив забити дружину. Марія загинула від удару сокирою. Нещастя Марії Ріпи уособлює трагедію жінок, які готові зганьбитися, тільки щоб врятувати те, що для них є цінним.

РОЗДІЛ 3

ЯНКО МУЗИКАНТ У КОНТЕКСТІ ПОЛЬСЬКОЇ І ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

*Motyl odleciał,
Płatki białej róży opadły...*
E. Orzeszkowa: "Dobra pani"

3.1. «У кожній людині є сонце, тільки дайте йому світити»

Саме цього навчав давньогрецький філософ Сократ. Генрик Сенкевич, видатний польський письменник, подарував своє Сонце людям, віддав їм його тепло. Він стверджував, що егоїзм, самозакоханість, байдужість – це вата, яку запихають у вуха, щоб не чути людського стогону.

Кожна людина приходить у цей світ з певною метою, наперед визначеною Богом. Хтось стане вченим, хтось – хліборобом, а комусь поталанить стати музикантом.

Людина народжується, щоб зробити світ кращим. Її життя залежить від того, в який час, у якій країні, в яких умовах вона народилася, як її виховували батьки. Але головна вимога життя: людина має дотримуватися чеснот, сповідувати добро.

Кожна людина у світі – неповторна, бо неповторний і різноманітний світ. Кожна людина від народження має здібності, вони серйозно впливають на її розвиток, на її життя.

Кожен може посадити зелені дерева чи запашні квіти, збудувати чи прикрасити дім, насолоджуватися співом птахів чи шумом дерев, грати на сопілці чи слухати троїсті музики. А що любив робити у своєму короткому житті маленький хлопчик Янко? Про що він мріяв?

Цілісний текст, який умовно можна поділити на 5 частин, та епілог:

1. Народження хлопчика [24, с. 92].

2. Янко-музикант [24, с. 93-94].
3. Скрипка з дранки [24, с. 95].
4. Перші кроки до мрії [24, с. 95-97].
5. Суд [24, с. 97-98].
6. Розмова панів про благодійність [24, с. 99].

Народження дитини в сім'ї – завжди радість. Поява ж Янка принесла неспокій, тому що мати – одначка, хвора, недужа. Дитя ж з самого народження нікому не потрібне. Спасибі людям, що хоч похрестили. Янко народився кволим, худеньким, «тільце дригало ноженятами». Плакало слабенько й жалібно, наче «кошеня чи що таке пищало». «Християнська душа» Янка не пішла туди, звідки прийшла, бо хотіла жити, побачити світ Божий.

Новела Г. Сенкевича «Янко-музикант» досконало виконує свої жанрові властивості. Це короткий односюжетний твір, в якому розказується про долю бідного сільського хлопця. В своїй основі вона має показати умови життя і спосіб поводження з дітьми в убогих родинах в ХІХ столітті.

...В малому селі прийшов на світ хлопець. Він був кволим і слабим, так як його матір, яка була вимучена тяжкими родами. Кожний з них, вважався, був приречений на швидку смерть. Куми, які забралися біля ліжка, послали по ксьондза, щоб зберегти душу дитини, похрестивши її, і посповідати остатній раз саму жінку під час родів. Перед тим, як прибув каплан, самі покропили голову новонародженого водою, назвали його Янком і проказали молитви. Ксьондз, прибувши до скромної господи, виконав той самий ритуал і від'їхав. І на диво, через кілька днів мати і син почувалися краще...

Герой новели від свого дня народження не може тішитись добрим здоров'ям. Він був слабкий, худорлявий, піддатний на хвороби і погане поводження його оточення. Не зважаючи на погані передбачування, неприємні думки і діагноз герой новели дожив до десятого року життя. Дозволила йому на це між іншим любов до музики, якій він посвячував кожную вільну хвилину. На фоні інших сільських дітей таке положення не сприймалось його оточенням. Він був приречений на насмішки і глузування. Тим часом Янко скрізь чує

музику, вона дає йому натхнення і єдину радість. Доходила вона до нього навіть зі сторони бору, під час випасання худоби, не дозволяючи йому зосередитись на визначеному завданні. За такі хвилини забуття Янка карали, часто били. Одна з таких кар і привела до трагічного кінця хлопця.

Одного дня Янко помітив гарну скрипку в передпокої місцевого пана. Від цієї пори він не може не думати про неї. Він намагався доторкнутись до об'єкту своїх мрій. В кінці кінців, не витримавши спокуси, прокрався до цього дому. Коли вже він протягнув руку до скрипки, прокинувся слуга і зловив хлопця. Наступного дня хлопця поставили перед безпощадним судом. Суд присудив Янка до побиття батогами від місцевого Стаха. Така кара нажаль була не прийнятна для хворого і слабого хлопця. В решті решт стала вона причиною смерті, тому що через кілька днів герой попрощався з життям. Незначна провина стала причиною забиття хворої і бідної дитини.

Портрет-сенкан десятирічного хлопчика виглядає так :

Янко

Худий, засмаглий

Пас худобу, збирав гриби

Тихо плакав від холоду і голоду

Підпасич

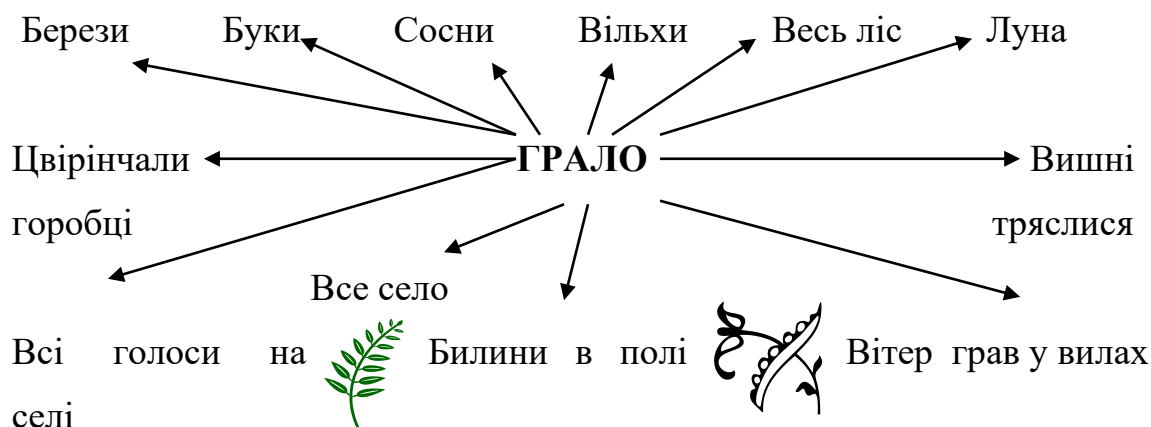
— Великий роздутий живіт і запалі щоки свідчили про постійне недоїдання. А то й щоденний голод як взимку, так і влітку.

— «<...> *czuprynę miał konopną, białą prawie i spadającą na jasne, wytrzeszczone oczy, patrzące na świat, jakby w jakąś niezmierną dalekość wpatrzone*» [44, с. 17-18].

Межі художнього простору розширюються. Відкритий і широкий погляд завжди свідчить про чистоту душі і прагнення пізнати світ.

— «... Янко дивився, мов птах, задираючи голову вгору». Птах – символ волі, внутрішньої свободи. Це порівняння свідчить про нестримне бажання хлопчика хоч в думках злетіти ввись і бути схожим на нестримного птаха. Думки мають крила, навіть у таких несміливих людей, як Янко).

Найбільше, що вабило Янка на світі, – це музика. Для хлопчика грало все:

Янка прозвали музикантом, тому що йому все грало і скрізь вчувалася музика. Весною він *«uciekał z domu kręcić fujarki wedle strugi»*. Хлопчик подумки грав у «оркестрі», що складався з кумкання жаб, криків птахів – деркача, бугая, півня. В Янка туманіли очі, коли він приходив у костел, тому що він насолоджувався урочистими звуками органу, співом церковного хору.

Хлопчик вночі ходив під корчму, щоб послухати гру скрипки і подивитись на неї. Янко мріяв про те, щоб йому дозволили хоч раз узяти скрипку в руки, мріяв мати власну скрипку. Найліпшим святом для Янка було послухати скрипку «десь на обжинках або весіллі якому» [25, с. 9].

«Właził potem za piec i nic nie mówił po całych dniach, spoglądając jak kot błyszczącymi oczyma z ciemności» [44, с. 20].

Блиск очей свідчив про радість і душевну насолоду від пережитих почуттів. Ховався в темряві, прагнув побути на самоті, щоб ніхто не заважав втішатися спогадами, щоб не кричали, не глузували, щоб ніхто не бачив його душевного піднесення.

Янко діставав багато штурханів за гру на саморобній скрипці з гонти й кінської волосіні, що «дзижчала тихо-тихесенько, як мушка або комар», «що кінець кінцем став схожий на побите недостигле яблуко» [25, с. 12].

Автор використав саме таке порівняння: *«obite jabłko niedojrzałe»* (побите недостигле яблуко), тому що яблуко – символ чогось недозволеного,

забороненого. Недостигле яблуко – незріле, молоде. Янко це не доросла досвідчена людина, а беззахисна «не дуже-то кмітлива дитина». Побите – наслідок порушення заборони.

«*Ale taka to już była jego natura*» (Але така вже була його натура) — так автор пояснює те, що хлопець не зважав на штурхани. Янко не зміниться, бо потяг і любов до музики заповнили його серце.

Зображаючи портрет Янка, Г. Сенкевич двічі використовує такі художні деталі:

— «*dzieciaczyna chudł coraz bardziej, brzuch tylko zawsze miał duży*» [44, с. 20] (Хлопчина худ щодалі більше, тільки живіт залишався так само випнутим через злидні і постійне недоїдання).

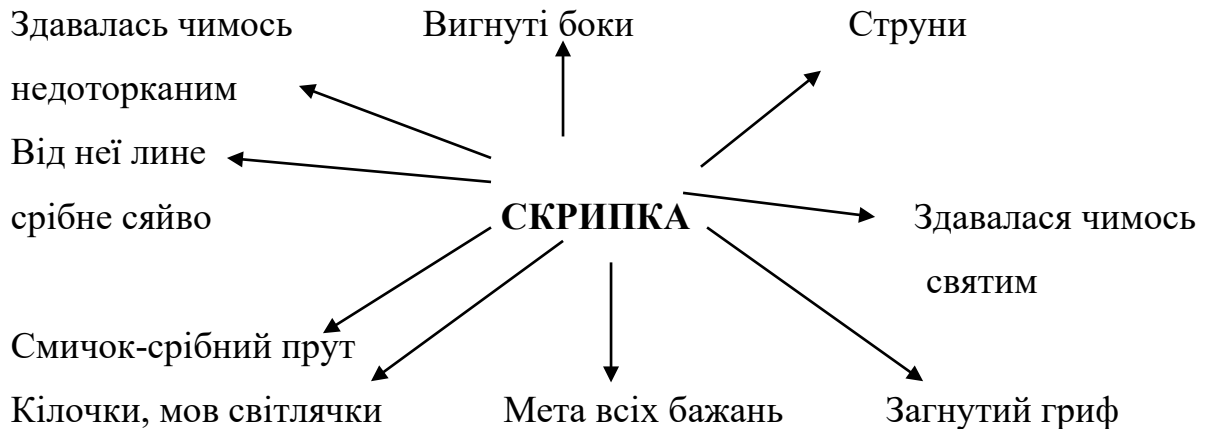
— «*Ale policzki i piersi wpadały mu coraz głębiej i głębiej*» [54, 21] (А щоки й груди западали все глибше і глибше). Дитина дорослішала, хотілося того, чого потребувала душа, але світ був надто жорстокий.

— «*Oczy coraz szerzej otwarte, choć najczęściej łzami zalane*» [44, с.21] (Очі розширилися і часто наповнювались слізьми) – слъози від образи та нерозуміння.

Одного разу Янко ледве не вмер з голоду, але «на світі його держала тільки сира морква та бажання мати скрипку» [25, с. 8]. Янко зовні і сам нагадував скрипку з гонти, яка ледве бриніла. Скрипка з гонти – несправжня скрипка. Янко – «несправжня» дитина, бо обділена долею, не має того, що є у «справжніх» дітей. Життя Янка голодне, холодне, над ним насміхаються, б'ють, штурхають, він тяжко працює, на жаль не знає справжньої материнської любові та ласки. Його душа ледве бриніла, сумувала, плакала.

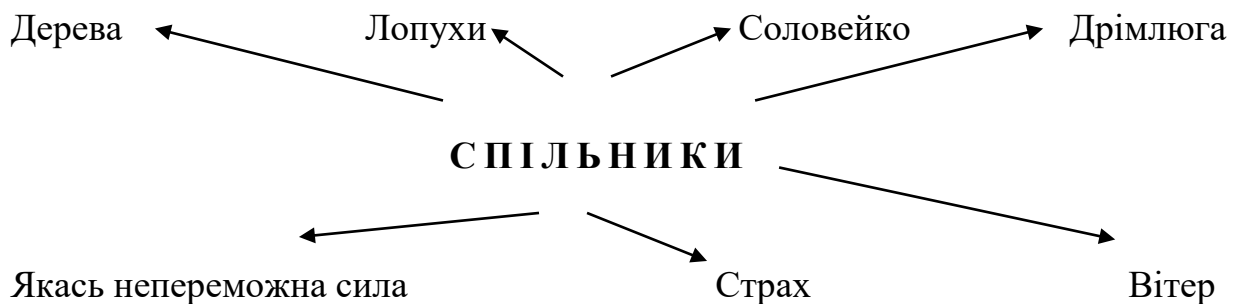
Ще в середині твору автор зауважив, що бажання мати скрипку «не привело його до добра». Тим самим автор новели готує читача до думки, що дива, на яке вони чекають, не станеться. Людей злидні роблять злими і байдужими.

Скрипка лакея в уявленні хлопця була такою:

«Бідне, маленьке хлопське серце» тремтіло від самої думки потримати в руках скрипку або «хоч подивись на неї зблизька» [25, с.13]. Серце було щасливе від самої думки про це.

Спільниками хлопчика в ту ясну, місячну ніч стали:

Автор звертає увагу на те, що спільники замовкли, щоб ми могли зрозуміти внутрішній стан хлопчика, що відбувалося в нього на душі.

— «Жаби в ставку ніби полякались і голосно заквакали, але враз затихли». Ніби передчували, що щось повинно трапитись.

— «Соловейко перестав щебетати». Може, щоб нікого не розбудити, не порушити тиші.

— Лопухи перестали шелестіти. Щоб не заважати хлопцю.

— Янко «тихо й обережно підповзав до скрипки (...) його поймав великий страх»

— «У лопухах, як вдома (...) в буфетній, мов дике звірятко в пастці».

— «Рухи його стали рвучкі, дихання коротке і свистяче». Янко хвилювався, переживав, нервував.

— Спільницею стала блискавка, яка допомогла ще раз поглянути на скрипку. «На місяць набігла хмарка» [25, с.13-14].

Як посеред ясної і місячної ночі могла раптово взятися «тиха літня» блискавиця? Ніч – це символ життя нашого героя. Блискавиця – символ різкої зміни в його житті. Янко досягнув мрії і згас, як зірниця.

Спостерігаючи ставлення автора до дитини в таких словах «*Zapałka zaczęła migotać po ścianie, zrobiło się widno, a potem... Eh! Boże!*» [44, с.22], можна зазначити, що автор вжахнувся від того, що трапилося далі: лайка, удари, плач дитини, моління, собачий гавкіт, крики у дворі. Тут хотілося б привести слова Вільяма Шекспіра: «Милосердя – найвірніший знак справжньої величчї людини». Про милосердя з боку дорослих в цьому і в подальших епізодах немає жодного знаку, адже справжнє милосердя, за словами Х. Келлера, – це бажання приносити користь іншим людям, не думаючи про винагороду.

У Конвенції про права дитини (стаття 40) говориться: «Держави – сторони визнають право кожної дитини, — яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство, звинувачується або визнається винною в його порушенні, — на таке поводження, що сприяє розвиткові у дитини почуття гідності та значущості, зміцнює в ній повагу до прав людини й основних свобод інших, та при якому враховується вік дитини...»

На час написання новели «Янко Музикант» не тільки Конвенції про права дитини, а й такого поняття, як права дітей, не існувало. Тільки наприкінці 19 – початку 20 століття були створені перші закони, які забороняли використовувати дитячу працю. В 1959 року було прийнято Загальну Декларацію прав людини. Сама ж Конвенція про права дитини з'явилася в 1989 році. І тут слід відразу додати, що 1991 року Україна як суверенна і незалежна, демократична держава приєдналася до Конвенції про права дитини, а 2001 року прийняла Закон «Про охорону дитинства».

Звичайно, що кара за такий «злочин» була не адекватною. Янка судили як злодія за незначну провину тому, що судді були жорстокі, не звернули увагу на те, що Янко – дитина. Хлопчина постав перед війтом і гласними «з пальцем у роті», «з вирячкуватими очима». Маленький, худий, обірваний, «зляканий, замурзаний, не знаючи, де він і чого від нього хочуть». Бідолаха, «що має років з десять і ледве стоїть на ногах» [25, с. 14]. Наприкінці новели стає ясно, що судді не знають, як поступити в даній ситуації. Раз вже поступила скарга про злочин, то чи був цей злочин скоєний в дійсності, чи ні, але кару все-таки винести потрібно. Покарання, до якого засудили Янка, на думку суддів, не був надто жорстоким. Адже судді мотивували свій вибір тим, що треба все-таки трохи пожаліти дитину, та й вони хочуть бути милосерднішими.

«Стах ... взяв Янка під пахву, немов якесь кошеня ...», «Хлопчина ... тільки дивився, мов спійманий птах» [25, с. 14]. Кіт – дорослий, може себе хоч якось захистити. Порівнюючи Янка з кошеням, автор тим самим звертає нашу увагу на беззахисність і немічність хлопчика. До того ж «кошеня» нічийне, нікому не потрібне, без роду і племені, судили ж без матері.

Птах – символ свободи і волі. Зляканий птах це людина, в якої забрали волю, мрію, силу. Порівняймо опис Гелі з оповідання Е. Ожешко «Добра пані»: «Геля, скулена і тиха, як поранена пташка, сиділа оддалік...» [17, с. 138].

«Бідна розбита скрипка!...» У цих словах говориться про Янка. Слабка і квола скрипка з гонти, що колись ледве бриніла, а тепер вже замовкла.

Приклади антитези в заключній частині новели:

ЖИТТЯ

Ластівки щебетали на черешні
Промінь сонця падав крізь шибку.
Промінь заливав світлом.
Був вечір.
Дівчата, йдучи з сіножаті, співали.

КІНЕЦЬ ЖИТТЯ

Вмирав собі спокійно на лавці
Розпатлана голівка дитини.
Обличчя, в якому вже не було ні краплини крові.
Худі груди ще здіймались від подиху.
Прислухалось до відгомону сільського життя.

Від струмка долинав голос сопілки.

Востаннє прислухався, як грає село.

Поруч лежала скрипка з гонти.

Сонячний промінь зник.

Останнім бажанням хлопчика було отримати від Бога справжню скрипку.

Відчутна іронія автора: «Кавалер казав (по-французьки)

— Яка чудова країна ця Італія!

— І який це музикальний народ! Яке це щастя відшукувати там таланти і підтримувати їх... – додала панна.

Над Янком шуміли берези...» [25, с. 15].

Берези – символ духовної невмирущості. Тихо шепочуть, бо не хочуть, щоб їх почули, чи може, щоб не заважати, не порушити спокій.

Пани повернулися з Італії, де, мабуть, робили благородні справи. А поряд помирала дитина, несправедливо і жахливо покарана. Та, на мою думку, ті справи були не стільки благородними, як показними і несправжніми. Щоб бути милосердним, не обов'язково виїздити з дому, говорив О. Дюма-син.

Щось подібне можна побачити і у Е. Ожешко «Добра пані». Про що мріяла пані Евеліна, мріяла вона тільки про те, щоб «повезти Гельку до Італії» і «незабаром здійснилися мрії пані Евеліни (...) повезла до Італії своєю Гелю». [17, с. 131] До того ж вельмишановна пані покохала сироту і вирішила опікуватися нею тільки тому, що в дитячих оченятах «пані зразу побачила глибоку блакить італійського неба» [17, с. 128].

Італія, в новелах Г. Сенкевича «Янко Музикант» і Е. Ожешко «Добра пані», виступає в розумінні панів, як символ чогось шляхетного, чогось прекрасного і возвеличеного, на противагу мужицькому, буденному, те що вони бачать на кожен день в своїй країні. В такий спосіб і Сенкевич, і Ожешко, напевно, хочуть показати, що не може людина рахуватись шляхетною, коли вона проявляє зневагу до своєї рідної країни.

3.2. Спосіб оповідання (нарація) і стиль в «Янку Музиканті»

Розповідь в новелі ведеться від третьої особи і сфокусована на головному герою – малому Янку (так звана розповідь (нарація) підметова). Автор представляє коротку біографію дитини, виділяючи його незаурядну особовість, вразливість і надзвичайний талант. З цією ціллю автор вимальовує ліричні, поетичні ескізи – епізоди з життя героя новели:

«Nie wiadomo skąd się to takie ulęło, ale na jedną rzecz był tylko łapczywy, to jest na granie. Wszędzie też je słyszał, a jak tylko trochę podrósł, tak już o niczym innym nie myślał. <...> Okna jarzyły się światłem, a każda belka w karczmie zdawała się drgać, śpiewać i grać także, a Janko słuchał!...» [44, с. 18, 20].

Предмет його бажань – скрипка, дякуючи відповідному опису, набуває майже надприродної сили, є «чарівним» інструментом:

«Księżyc właśnie na niebie był pełny i wchodził ukośnie przez okno do kredensu, odbijając je w kształcie jasnego kwadratu na przeciwległej ścianie. Ale ten kwadrat zbliżał się powoli do skrzypiec i w końcu oświetlił je zupełnie. Wówczas w ciemnej głębi wydawało się, jakby od nich biła światłość srebrna. <...> Czy czary jakie, czy co?... Ale te skrzypce w jasności czasem zlawaty się przybliżać, jakoby płynąc ku dziecku...» [44, с. 21].

Світ природи наповнений магією; природа «живе» і промовляє таємничими голосами:

«Tymczasem wiatr powiał: zaszumiały cicho drzewa, załopotaly łopuchy, a Janek jakoby wyraźnie słyszał:

– Idź, Janku! w kredensie nie ma nikogo... idź, Janku!...» [44, с. 21].

Дякуючи такій конструкції, автор отримав казкові ефекти. Співставив їх з реалістичними елементами, які присутні в описах дитячої недолі і також в висвітленні трагічної смерті хлопця:

«W zimie siadywał za piecem i popłakiwał cicho z zimna, a czasem z głodu, gdy matula nie mieli co włożyć ani do pieca, ani do garnka; latem chodził w koszulinie przepasanej krajką, i w słotianym „kapalusie”, spod którego obdarłej kani spoglądał, zadzierając jak ptak głowę do góry» [44, с. 18].

До того ж природа формує емоційний стан хлопчика:

«Zarzechotały zaraz ogromnie żaby w stawie ogrodowym, jak gdyby przestraszone, ale potem ucichły. Słowik przestał pogwizdywać, łopuchy szemrać. Tymczasem Janek czołgał się i ostrożnie, ale zaraz go strach ogarnął. <...> był jak dzikie zwierzątko w pułapce» [44, с. 21-22].

Через хвилину після виконання покарання з'являється оповідач, виражаючи незадоволення і жаль:

«Biedne, potrzaskane skrzyпки!...

Ej, głupi, sły Stachu! ktoś tak dzieci bije? Toż to małe i słabe i zawsze było ledwie żywe» [44, с. 22-23].

Автор не приховує своєї симпатії до малого «*odmieńca*», митця. Описи цієї постаті так сконструйовані, що також і у читача виникає симпатія і жаль. Читач може і не схвалювати поведінки Янка, але співчуває хлопцеві, який намагався тільки здійснити свою дитячу мрію. Хвилює нас також вигляд малого, який лежить на ложі смерті – Янек по наївному вірить, що в небі дістане від Бога омріяний інструмент. Агонія хлопця нагадує описи святих. Оце сонячний промінь розпалює навколо дитячої голови золотисту ауру:

«<...> promień słońca wchodził przez szybę i oblewał jasnością złotą główkę dziecka i twarz, w której nie zostało kropli krwi» [44, с. 23].

Коли згас промінь дитячого життя,

«Promień słoneczny odszedł także...» [44, с. 23]

Смерть героя новели настає посеред «пульсуючого» літа, коли навколо співають пташки, дозрівають плоди на деревах, вертаючись з поля дівчата наспівують сільські пісні, а від ставка долинають звуки сопілки. Музика, яка становила сенс життя хлопця, присутня з ним також в остатніх хвилинах його життя на землі.

Досить незвичайну біографію малого «музиканта» завершує вираз: *«Pokój ci, Janku!»* (Мир тобі, Янку!). Після цієї фрази настає короткий епілог, в якому піднімається питання пошуку «талентів» за кордоном. Цей невеликий фрагмент нагадує, що один з «талентів» був «закопаний» і запропашений.

Г. Сенкевич вживає в «Янку Музиканті» розмовну стилізацію. Перше речення розпочинає розповідь з позиції не всезнаючого і освідченого письменника, а з позиції середовища, в якому розвивається дія. Оповідач, наприклад, говорить:

«Kumy, co się były zebrały przy tapczanie położnicy, kręciły głowami i nad matką, i nad dzieckiem. Kowalka Szymonowa, która była najmądrzejsza, poczęła chorą pocieszać...» [44, с. 17].

З цієї самої селянської точки зору бачимо самотність «*odmieńca*», а також його незвичайне сприйняття світу. В сцені прокрадання до буфетної скрипку і оточення бачимо очима захопленого хлопчика, заохочуваного шелестом лопухів і співом соловейка.

Час і місце дії в новелі не подано точно. Все відбувається в селі, літом. Доводом цього служать описи місць і описи природи і також репліка автора:

«Stójka, co chodził nocą po wsi <...>» [44, с. 18].

Стилізація розмовна, що присутня в розповіді, вказує на мову мешканців села.

«— Dajta – powiada – to zapalę nad wami gromnicę, już z was nic nie będzie, moja kumo <...>» [44, с. 17].

В українській версії «Янка Музиканта» це місце перекладено чисто літературною мовою:

«— Давайте – сказала – запалю над вами гримницю, тому що з вас вже нічого не буде, моя кумо <...>» [24, с. 92].

Час дії в новелі займає десять років життя Янка – від дня народження до його смерті. Це є сучасний час для Сенкевича – XIX вік.

В невідомому селі знаходилася корчма:

« Ale przecież chłopak nie do karczmy chodził, tylko pod rarczmę. Tam przyczaiwszy się pod murem, słuchał» [44, с. 20].

Недалеко від села знаходився панський двір. Там малий Янко прокрадався подивитися на скрипку. Тоді, напевно, було літо, бо шуміли лопухи, квакали жаби і співав соловейко:

«Noc była widna, jasna. W ogrodzie dworskim nad stawem słowik zaczął śpiewać i pogwizdywać cicho <...>» [44, s. 21].

В новелі Елізи Ожешко «Добра пані», де доля маленької дівчинки – Гелі багато в чому є подібна до нещасної долі Янка, письменниця намагається звернути увагу на проблему дітей, які вирвані зі свого середовища, що негативно впливає на психіку дитини, деформує свідомість, емоційно калічить.

«W «Dobrej pani» pragnęła autorka zwrócić uwagę wyłącznie na zjawiska szkodliwe, zaliczała do nich między innymi sielankowy pogląd na życie, pogoń za niezwykłością, zmienność upodobań itp. Pisarka cały czas ukazuje zewnętrzną malowniczość przedstawianej sytuacji: ładne, dobrze ubrane dziecko, bogaty salon, piękny ogród, wyniosła i dumna kobieta – wszystko to uderza jakąś niecodziennością. Brak w tym obrazie realiów twardego życia. Pani Ewelina patrzyła na świat jak na jakiś sielankowy, cukierkowy obrazek malarski, nie widziała jego realnych kształtów i dlatego swym postępowaniem tak bardzo krzywdziła ludzi znajdujących się w obrębie jej wpływów» [42].

В розповіді про Янка Музиканта схована історія багатьох художників, які часто були незрозумілі в суспільстві, самотніх, приречених на зневагу спільноти. Створені ними витвори мистецтва були оцінені вже після їхньої смерті, однак за життя над ними насміхалися і з ними поводитися подібно до Янка Музиканта – як з виродками. Наприклад: художник – Вінцент ван Гог продав за життя тільки одну картину. На нього дивились, як на людину, яка є несповна розуму, коли він серед поля поставив свій мольберт і «ловив» сонячний промінь, щоб на полотні «доказати» чистоту барв і показати межі світла.

Дії малого хлопця мали показати ситуацію сільських дітей, про яких не дбають дорослі, які забувалися про свої потіхи, кидаючись у вир щоденних проблем. Батькам завжди бракує часу для дітей. Панувала біда, не вистачало постійно самого необхідного і все це змушувало людей постійно переживати про свій побут. Хто при всьому тому мав турбуватися дитячими захопленнями...? Так марнувалися таланти. В убогому, занедбаному сільському

середовищі ніхто не мав часу, щоб займатися відповідною освітою наймолодших.

Новелою про непересічну, вразливу дитину, приречену на побиття і смерть, Г. Сенкевич намагався звернути увагу суспільства на проблему освіти. Тим самим нагадував про байдужість «вищого світу» про справи звичайних людей. Нікого не звинувачував, але вміло доводив, що часто шукаються митці за кордоном, захоплюються чужим мистецтвом, а рідний, скритих талантів не намагається ніхто відкрити.

Дитячий світ, подібно до новели Г. Сенкевича «Янко-музикант», з його безвихіддю, переживаннями, безправ'ям дуже добре змальовується в романі Едни О'Брайєн «Сільські дівчатка» (The Country Girls, 1960). Світ сім'ї, села, школи, монастиря, де проходить життя двох дівчаток-підлітків, показаний в сприйнятті Кетлін Брейді.

Подібно до Янка, Кетлін Брейді живе в холодному, обмеженому, ворожо налаштованому суспільстві, яке прирікає романтичну натуру дівчинки на духовну самотність. Цей світ нічим не нагадує поетичне уявлення про Ірландію, де живе герой роману «Сільських дівчаток», населену королями і королевами, він існує тільки в розповідях місцевого трактирщика Джека Холланда. Поетична Ірландія присутня на сторінках роману в іншій системі образів: в зелених полях, яка дає відчуття волі і радості, в шумі дощу, який викликає заспокійливу насолоду і смуток одночасно.

Пригадаймо в «Янку-музиканті» спів соловейка, шелест лопухів в місячну ніч. На нашу думку поетична Польща не менш виразно змальовується в новелі Г. Сенкевича «Янко-музикант», а в дечому навіть і перевищує систему образів в романі Едни О'Брайєн. Чого варте тільки порівняння «музики вітру в вилах» і до того ж Янко слухає цю музику вітру в вилах не в полі, не серед дерев в саду чи в лісі, а стоїть біля гною, який він має розкидати за хвилину. Для більшості читачів, навіть для тих з них, хто ніколи не працював у селі, одна тільки згадка про гній перебиває бажання слухати будь-яку музику. Янко

був настільки переповнений музикою, що він нічого іншого і не відчував навколо себе, навіть стоячи біля купи гною.

Поетика Ірландії в «Сільських дівчатках» присутня в самому імені Кетлін, яке на протязі багатьох століть було поетичним символом Ірландії. Янко ж, на нашу думку, є співзвучним з іменем Ісус, тільки звичайно в оригіналі, на польській мові: Janek – Jezusek (так зменшувано-ласкава є дитяча назва Ісуса в Польщі). “O Jezu! Jezu!”, — говорить, ридаючи матір над вмираючим сином.

Треба сказати, що релігійна тематика в новелах Г. Сенкевича і, зокрема, в «Янку Музиканті», займає чільне місце. Хлопчик, при народженні, виглядав таким слабим, що всі, хто його тоді бачили, боялися, що він помре, не дочекавшись ксьондза. Коли ж його тільки покропили водою, охрестивши в такий спосіб, то він відразу оживає. Матір малого Янка була так вимучена родами, що їй також пророкували швидку смерть. Коли ж прийшов ксьондз і «зробив своє діло» вона також відразу оживає. Тобто автор хоче показати, що релігія, а вірніше сказати віра людська в Бога рятує матір і хлопчика від неминучої загибелі.

У Біблії сказано, що сама релігія і, зокрема, християнство виникло через те, що язичники вбивали своїх дітей, приносячи їх в такий спосіб в жертву тодішнім божкам і, далі йдеться, щоб люди не вбивали своїх дітей виникла віра християнська і сама книга – Біблія. Показуючи сцену вбивства безневинної дитини – безневинної тому, що злочину як такого хлопчик не скоїв, Г. Сенкевич тим самим ставить питання, чи має право таке суспільство, суспільство бездушне, вороже налаштоване проти будь-кого, на існування?

Чотири роки з життя Кетлін, головної героїня твору Едни О'Брайен, від чотирнадцятилітнього підлітка до вісімнадцятилітньої дівчини, розтягуються в романі довгою низкою сумних буденних днів. Батько з його постійними запоями і приступами гніву тримав дівчинку в постійному страсі. Вона звертається з молитвою до Діви Марії:

«I said so loud to the Blessed Virgin who looking at me icily from a gilt frame» [17, с. 21]. (Я голосно промовила до Святої Діви, яка холодно дивилася на мене зі своєї позолоченої рамки).

Треба сказати, що це чи не єдиний момент, чим відрізняється роман Едни О'Брайен «Сільські дівчата» від новели Сенкевича «Янко-Музикант». Сенкевич може іронізувати з ксьондзів, як в «Ескізах вуглем», може з сарказмом описувати реформаторські костьоли, але у всіх його коротких оповіданнях Діва Марія ніколи не «дивиться холодно» на людей. Більше того, Діва Марія в творах Сенкевича набуває ефекту живої істоти. Коли б хто-небудь не звернувся з молитвою до Святої Діви, то той чоловік чи жінка в якій би важкій ситуації не були завжди обов'язково отримують допомогу.

Бог – в розумінні Евеліни Кшицької, однієї з головних героїнь твору Е. Ожешко «Добра пані», це теплий сонячний промінь, який «осяяв її похмурий, холодний шлях життя» і цим променем для неї «мала бути гарна сирітка, яку вчора випадково знайшла, а сьогодні взяла за дочку» [16, с. 129].

Коли ж пані Евеліна викидає з свого дому цю сирітку, то знову ж таки Бог, в її розумінні, «змилює над нею, і похмурий холодний шлях її життя осяяв ясним теплим променем». І тут вже цим променем для неї «став геніальний, вродливий чоловік, який з випадкового знайомого став дорогим другом» [16, с. 135].

На відміну від Г. Сенкевича, Е. Ожешко в своїй новелі «Добра пані» не робить жодних висновків, даючи читачеві змогу самому робити висновки. Показуючи пані Евеліну в костелі, коли вона *«гарна і замислена, проходила (...) до місця, призначеного для панство, від дверей, де громадилися бідніші і нижчі походженням...»* [16, с. 123] автор, тим самим, хоче сказати, що навіть в костьолі, куди всі люди ідуть помолитись до Бога, перед яким всі мають бути рівні – є поділ на нижчих і вищих походженням.

Романтична душа дівчинки, Кетлін, героїні твору Едни О'Брайен, почувалася самотньо серед людей. Янко ж був не тільки самотній, він був

повністю ізольований від людей, як якийсь «виродок», він навіть ледве не помирає з голоду, тому що його «матуня» не має що вложити до казанка.

Кетлін з «Сільських дівчаток» втрачає матір, яку вона запам'ятала нещасною, змученою турботами і постійним безгрошів'ям рано постарівшу жінку. Янко ж свою матір пам'ятає тільки з того, коли вона його б'є чимось здебільшого по голові. А про таке — як гроші, Янкова матір не має жодного поняття, єдине, що її турбує, що б вложити до каструлі. Хоча, треба зазначити, що матір Янкова любить свого сина, про це можна судити з того, як вона гірко плаче біля вмираючого хлопчика. Здається, що жінка тільки тоді розуміє, кого вона втрачає.

Поряд з гірко плачучою матір'ю лежить вмираючий маленький хлопчик, він на відміну від своєї матері зовсім не сумує за втраченим так швидко життям. Янко, скоріш за все, радіє з того, що йому на небі дістанеться справжня скрипка, про яку він так мріяв на землі.

Без сумніву сцена ридаючої матері і вмираючого хлопчика, який надіється на краще своє буття після смерті – є кульмінаційним моментом новели. Вкотре перечитуючи цей твір, хочеться вірити, що закінчення якимсь чудом зміниться і Янко залишиться живий. А коли так насправді «пофантазувати» про те, що герой новели якимсь чудом виживає. Може закінчення цього твору є подібне до його ж початку: до побитого до смерті Янка приходять ті ж самі куми і щоб не дати душі хлопчика без сповіді відійти в потойбічний світ, запрошують все того ж ксьондза і чекаючи на нього, щоб не тратити даремно часу, все та ж «наймудріша» з посеред кумів пропонує посвятити хлопчика, покропивши його водою. Після чого приходять ксьондз і знову «робить свою справу» і стається чудо, дитина залишається жити. Янко за декілька років, як після свого народження, поправляється і ...

У 1930 році новела Сенкевича «Янко Музикант» була екранізована, хоча ж сам твір був трохи змінений. Режисер – Ричард Ординський «доказав» продовження історії маленького хлопчика. Янко зовсім не вмер!... – за поставлену йому в вину спробу крадіжки скрипки він був засуджений до

дитячої колонії. Втік звідти і попав на вулиці Варшави. Заприятелював з подібними до нього молодими «відходами» суспільства. Пізніше розпочав «кар'єру» вуличного музиканта, а пізніше грав на скрипці в маленькій кав'ярні. Прославився. Закохався в співачку Єву (її грає Марія Малійка). Через анонімний донос Янка (в його ролі Стефан Рогульській) було заарештованого і засудженого його через злочин, який він ніби-то зробив, втікаючи з дитячої колонії. Але суд оправдав Янка. Будучи в депресивному стані, Янко, вже, не як дитина, а молода людина, роздумував про самоубийство, але допомога друзів, матері (її грає Текля Трапшо) і також любов до Єви відновили його віру в сенс життя і кохання. Прем'єра фільму відбулася в листопаді 1930 року.

3.3. Тематика в новелі «Янко-музикант»

3.3.1. Доля талановитих дітей. Прикладом талановитої дитини в новелі Г. Сенкевича «Янко-музикант» є десятилітній хлопчик. Янко має незвичайне захоплення – приваблюють його всі звуки, відголоси, мелодії природи.

«W polu grała mu bylica, w sadku pod chałupą ćwierkotały wróble, aż wiśnie trzęsły! wieczorami słuchiwał wszystkich głosów, jakie są na wsi, i pewno myślał sobie, że cała wieś gra. Jak posłali go do roboty, żeby gnój rozrzucił, to mu nawet wiatr grał w widłach» [44, с. 18].

Янко відрізняється від своїх ровесників, тому що проводить час на самоті, але так само як всі сільські діти під час розмови з людьми вкладає палець до рота. Він несміливий, вразливий:

«<...> bo jak, bywało, zahuczq organy lub zaśpiewają słodkim głosem, to dziecięcy oczy tak mgłą zachodzą, jakby już nie z tego świata patrzyły...» [44, с. 18].

Дехто називав його лінивим, тому що він уникав роботи і втікав з дому і робив сопілки біля річки.

Головна героїня новели Е. Ожешко «Добра пані» – Геля, також є талановитою дитиною, вона має талант до співів:

«...одного дня відкрила (пані Евеліна) в ній талант, таки справжній талант до співу» [16, с. 131].

Вона є прикладом дитини, яка скривджена долею – її батьки не живуть. Дівчинкою займається невідповідна і невідповідальна особа – Евеліна Кшицька.

Геля, перед тим як потрапити під опіку пані Евеліни, не відрізняється від інших дітей, котрі живуть у скромних, убогих і тісних помешканнях. Ті діти, не зважаючи на тяжкі умови життя, є щасливими. Їх радує звичайні ігри, присутність батьків, скромна, але спільна їжа.

Дівчинка відрізняється від інших, вона виглядає пригніченою, нещасною, тому що декілька років жила в прекрасних умовах і не може знайти собі місця в тісному, бідному домі. Навколо неї порозкидані предмети, якими вона користувалася в будинку опікунки (чудовий гребінець, кольорові зав'язки, вже знищені, але колись елегантні сукні), і які в Яновій хаті повністю втрачають свою вартість і ще сильніше підкреслюють переживання і біль дівчинки «вирваної» зі свого середовища, позбавленої тих умов життя, до яких вона була призвичаєна з дитинства, і тимчасово «прищеплену» до іншого середовища. В своїй новелі «Добра пані» Еліза Ожешко намагається показати, що не матеріальні блага вирішують щастя малої людини, а проявлена до неї любов і турбота і також безпечний, спокійний дім.

Сільська спільнота не розуміє Янка і не схвалює його захоплення. Всі вважають його за «виродка». Дитину штурхають і б'ють. Хлопчик часто ходить під корчму, щоб слухати співи і гру на різних музичних інструментах. У панському будинку роздивлявся з захопленням скрипку. Сам собі робить щось подібне з кінського волосся і гонти, але вона не звучить як справжня. Янко є талановитою, незвичайною дитиною, яку не розуміють і кривдять інші. В «сільському світі», де йде боротьба за щоденний кусок хліба, бракує місця для «виродків» – творчих дітей. Вони гинуть зі своїми ідеалами і мріями.

Слова з французької пісеньки, яку постійно наспівувала Геля і якою так часто насолоджувалася її опікунка пані Евеліна з новели Е. Ожешко «Добра

пані», а пізніше сім'я муляра: «Метелик відлітає... Біла троянда відцвітає...», – взяті епіграфом до цього розділу, на нашу думку найкраще підходять до опису цих двох дітей. Янка тут можна порівняти з метеликом, який відлетів в інший світ назавжди, а троянда – це маленька Геля, котру всі в містечку порівнювали з трояндою. І ця «троянда» відцвітає, перебуваючи постійно в смутку і жалю після того як її викинула з дому її опікунка, пані Евеліна.

3.3.2. Звуки природи. Селяни в «Янку-музиканті» постійно стикаються з щоденними турботами. Життя є повне переживань. В такій ситуації ніхто не може зрозуміти музичного захоплення маленького хлопчика. Всі хочуть щоб він виріс на доброго господаря, який може сам собі зарадити, а не на непотрібного, на думку селян, музиканта, тому і вважають його ліньтяйом: «бо й до роботи був негодящий». Вцілому, село в новелі змальовується в пригніченому, сумному стані, оживляють його в деякій мірі звуки природи:

«W polu grała tu tu bylica, w sadku pod chałupą ćwierkotały wróble, aż się wiśnie trzęsły!» [44, с. 18].

Природа відіграє в новелі «Янко-музикант» незвичайну роль. Навколишнє середовище переповнене магією. Оживлена природа промовляє таємничими голосами (метод мультиплікації, персоніфікації):

«W ogrodzie dworskim nad stawem słowik zaczął śpiewać i pogwizdywać cicho, to głośniej: «Idź, pójdź, weź!» Lelek poczciwy cichym lotem zakręcił się koło głowy dziecka i zawołał: «Janku!, nie!, nie!» Ale lelek odleciał, a słowik został i łopuchy coraz wyraźniej mruczały: «Tam nie ma nikogo!» [44, с. 21].

Світ природи приймає роль оповідача. Це створює казковий ефект. Реальність показана з точки зору дитини – природа оживає дякуючи фантазії хлопчика і тільки в його думках. До того ж природі потрібні емоційні переживання малого героя: страх, напруження. Момент смерті Янка контрастує з життєвою силою природи:

«Jaskółki świergotały w czereśni, co rosła pod przyzbą; promień słońca wchodził przez szybę i oblewał jasnością złotą, rozczochaną główkę dziecka i twarz, w której nie zostało kropli krwi. <...> a twarz dziecka była jakby zasłuchana w te

odgłosy wiejskie, które wchodziły przez otwarte okno. Był to wieczór, więc dziewczęta, wracające od siana, śpiewały <...>» [44, с. 23].

У кінцевому фрагменті новели появляється мотив села подібний до Аркадії – серед тихого вечора розливається спів птахів і дівчат, які вертаються з поля, промінь сідаючого сонця «мандрує» по обличчю вмираючого хлопчика, і саме ця смерть руйнує видимий спокій і тінню затуляє літній «сільський краєвид».

3.3.3. Тема матері. Янкова мати народжує хлопчика в муках. Ніхто з них не виглядає на таких, що довго проживуть. Після відвідин ксьондза «породілля» почулася краще. Жінка любила хлопчика, хоча ж «часом таки «грала» ополоником у нього на голові» [24, с. 93]. Вона не розуміла захоплення хлопчика, дуже вже вона була зайнята щоденними проблемами.

«Matka, biedna kotornica, żyjąca z dnia na dzień, niby jaskółka pod cudzą strzechą, może go tam i kochała po swojemu, ale była dość często i zwykle nazywała «odmieńcem» [44, с. 18].

Доля маленької Гелі з «Доброї пані» напевно є подібною до долі Кетлін з «Сільських дівчаток». Кожна з них втратила найдорожчу для них людину, свою матір. Геля свою матір зовсім і не пам'ятає і потрапивши в будинок до пані Евеліни, вона сприймає її як свою рідну матір, хоч слово «мама» нею ні разу не було вимовлене, Геля називає свою «добру пані» тільки опікункою. Доводом того, що маленька героїня з «Доброї пані» сприймає свою опікунку, як матір, може послужити сцена, коли сім'я муляра отримує конверт з грішми на отримання Хелі від Евеліни Кшицької. Побачивши цей конверт дівчинці забиває дух: «— Чи пані про мене щось пише?» [16, с. 137].

Гелю зовсім не цікавлять гроші, вона хоче почути бодай одне єдине слово від своєї опікунки, а так можуть поступати тільки діти відносно своїх рідних батьків.

Сама ж опікунка, Евеліна Кшицька, називає Гелю дочкою тільки один єдиний раз подумки, тоді коли вона привела Гелю перший раз до свого дому:

«Тим променем мала бути гарна сирітка, яку вчора випадково знайшла, а сьогодні взяла за дочку» [16, с. 118].

Тут слово дочка, напевно, є синонімом ляльки. Коли ж лялька їй надоїла і до того ж стала не такою вже красивою, як їй хотілося, вона, вельмишановна всіма пані, викидає цю ляльку з дому.

Потрібно зазначити, що Янко є щасливішим і за Кетлін з «Сільських дівчаток», і за Гелю з «Доброї пані». Хоч яким він є нещасним, але у нього є матір яку він любить і називає ніжно – матуня. Матір Янкова, не проявляючи до хлопчика ні разу на протязі його короткого життя, жодних ніжних почуттів, все ж таки любила його. І доводом її любові до своєї дитини може послужити сцена, де вона ридає біля ліжечка вмираючої дитини. Смерть однієї її дитини розбудила в ній спляче материнське почуття,

«<...> zaczęła ryczeć, jakby straciła rozum, albo jak człowiek, co widzi, że od śmierci nie wydrze swego kochania...» [44, с. 23].

Розпач і ридання жінки, показані в останній сцені новели є додатковим показом материнського почуття не тільки тих матерів, які втрачають своїх дітей, але також і тих, які пізнають весь тягар виховання дітей і відчувають всі проблеми материнства.

Відголос новели «Янко Музикант» є зворушливий і наводить на роздуми над долею дітей з бідних родин. Вони часто мають високі мрії і таланти, на які не звертають уваги або вони часто марнуються. Ці таланти гинуть бездумно, наказуються дорослими, їх б'ють, вони незрозумілі і недооцінені. Ми мусимо до цієї книги ставитися як до попередження і маємо зробити висновки на майбутнє.

ВИСНОВКИ

Ціла епоха в історії польської літератури пов'язана із творчістю Генрика Сенкевича (1846–1916). У його перших творах знайшла відбиття сучасна авторові дійсність, трагічні долі селян («Ескізи вугіллям», «Янко-Музикант», «Бартек-Переможець»),

Рання творчість Сенкевича свідчила про більші потенційні можливості письменника. Для всіх його творів, про що б він не оповідав: про смерть талановитого селянського хлопчика Янка й стражданнях його матері («Янко-музикант», 1879), про політику насильницької германізації поляків («Бартек-Переможець», 1882) – характерний органічний зв'язок патріотичного пафосу з трагічним світобаченням автора. Динамізм дії й пластичність у зображенні характерів, емоційність оповідання й різюча композиційна стрункість, властиві «малій прозі» Сенкевича,

Високим гуманізмом проникнуті оповідання про загибель селянських дітей-сиріт «Янко-музикант» (1879) і «Ангел» (1880). Г. Сенкевич висвітлює в своїх оповіданнях проблему незахищеності дитинства в Польщі того часу. В «Янку-музиканті» Сенкевич описує ставлення спільноти, простих, пересічних людей, до дитини-митця. Автор із вболіванням показує, як марнуються справжні таланти в його країні.

На нашу думку, Сенкевич своєю новелою «Янко-музикант» намагався показати, що здібні сільські діти не мали жодного шансу на розвиток своїх вроджених талантів. Завданням цієї новели було порушити совість людей з вищих суспільних шарів, котрі могли і мали за обов'язок зайнятися долею дітей з низин суспільства. Висвітлюється тут також гасло позитивізму – праці у підстав і демократизація польського суспільства.

Протестом проти насильницького онімечення поляків сповнені оповідання «З щоденника познанського вчителя» (1879) та повість «Бартек-переможець» (1882). «Бартек-переможець» показує утиск і

страждання поляків в неволі. Цей твір показує нам спробу знищення польської свідомості на загарбаних землях. Загарбники хотіли позбутися поляків і захопити всю землю собі.

Особливе місце в художній спадщині Г. Сенкевича належить селянській темі, у розкритті якої реалістичне змалювання убогості й відсталості польського села поєднується з обуренням свавіллям польських чиновників та поміщиків і щирим співчуттям знедоленим селянам. Так в «Ескізах вугіллям» письменник дає гротескно-саркастичну характеристику польських чиновників і поміщиків і водночас розкриває трагедію запущеної ними селянської родини. Це приклад народної новели, яка є критикою ситуації, пануючої на селі під час анексії польських земель. Г. Сенкевич критично оцінює суспільні взаємини в країні того часу, а тодішні проблеми він показує майже в гротесковий спосіб. Народна проблема твору – це намагання автора звернути увагу читача на трагічну ситуацію селянина, який живе на загарбаній землі в другій половині ХІХ століття, після впровадження уставу про розкріпачення і наділи землі селянам. Селяни були беззахисні, неосвічені, позбавлені опіки зі з боку шляхти, вони ставали також жертвами царської адміністрації.

Твір «Ескізи вугіллям» є оскарженням, направленим проти тих людей, які відповідальні за ситуацію з найубогішими, з найбільш недорозвиненими суспільними шарами. Тут можна замітити також вплив постулату, який був оголошений позитивістами, праці у підстав – звернення уваги на людей, позбавлених суспільних прав.

Діалектний стиль в значній мірі використовується в кожній з цих трьох новел, взятих нами для аналізу у цій магістерській роботі. Використовуючи діалектизми, мову мешканців села в новелах патріотичного нахилу, Г. Сенкевич, тим самим, намагається, і треба признати, що це йому добре вдається, більш реальніше висвітлити всі ці проблеми, які існували на селі того часу.

У сучасному контексті оцінюємо здобуток польського лауреата

Нобелівської премії в галузі літератури як репрезентанта історичного минулого, тонкого психолога, інтелектуала та гуманіста.

У перспективі проаналізовану нами тематику варто розглянути у порівняльному аспекті, враховуючи тенденції літературної доби у світовому масштабі, що більшою мірою презентуватиме вартісність прози Генрика Сенкевича у європейському та світовому письменстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексійчук О. Практичний польсько-український словник. Краків, 2004. 895 с.
2. *Бібліотеки Польщі* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://Lx.bu.uni.torun.pl/Karo.html> (дата доступу: 15.09.2025).
3. *Бібліотеки України* [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.rada.kiev.ua/LIBRARY/index.htm (дата доступу: 11.10.2025).
4. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь, 2001. 987 с.
5. *Виконання моральності підростаючого покоління: наук.-метод. посіб.* / за ред. К. І. Чорної. Київ: Богдана, 2005. 162 с.
6. Гавриш С. Маленькі історії про великі істини. Права та свободи дитини: книга для читання. Харків: Ранок, 2004. 160 с.
7. Дімаров А. Вибрані твори: в 2 т. Т. 2 : Романи. Київ: Дніпро, 1982. 529 с.
8. *Етимологічний словник української мови: у 4т.* / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ: Просвіта, 1982 – 2003.
9. *Зарубіжна література ХХ століття.* Львів: Світ, 2000, 452с.
10. *Зарубіжна література.* Київ: Просвіта, 2002. 319 с.
11. *Історія Польщі* : метод. матеріали до курсу. Запоріжжя: ЗДУ, 2003. 39 с.
12. Кононенко І. Українсько-польський словник міжмовних омонімів і паронімів . Київ: Вища школа, 2006. 476 с.
13. Логінов А. Ю. Технології розвитку літературно-творчих здібностей дітей на уроках зарубіжної літератури. Черкаси: МП «Марія», 2001. 40 с.
14. *Національна бібліотека у Варшаві* [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.bn.org.pl (дата доступу: 18.09.2025).
15. *Національна бібліотека України ім. В. Вернадського* [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.nbuv.gov.ua (дата доступу: 18.09.2025).

16. Ожешко Е. Вибрані твори; пер. з пол. Київ: Держ. вид-во худ. літ-ри, 1950. 352 с.
17. *Польська енциклопедія* [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.encyklopedia.pwn.pl (дата доступу: 15.07.2025).
18. *Польська інтернет-бібліотека* [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.pbi.edu.pl (дата доступу: 09.08.2025).
19. *Польська культура* [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.kultura.org.pl, www.filmpolski.pl (дата доступу: 04.09.2025).
20. *Польська цифрова бібліотека* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.wbc.poznan.pl/> (дата доступу: 26.09.2025).
21. *Польсько-український інтернет-журнал* [Електронний ресурс]. Режим доступу : www.ukraine-poland.com (дата доступу: 18.04.2025).
22. *Польсько-український словник: у 2 т. / за ред. Л. Л. Гумецької*. Київ: Вища школа, 1958–1960.
23. *Права людини* : хрестоматійний збірник для дітей молодшого шкільного віку / Українська асоціація «Міжнародна Амністія». Харків : Ранок, 1999. С. 61–65.
24. Сенкевич Г. Новели; пер. з пол. С. Ковганюк. Київ: Дніпро, 1975. 319 с.
25. Сенкевич Г. Янко-музикант; пер. з пол. М. Пригари. Київ : Веселка, 1990. 16с.
26. Сенкевич Г. По хліб. Київ : Держ. вид. дит. літ-ри УРСР, 1963. 126 с.
27. *Словники польської мови* [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.slownik-online.pl, www.sjp.pwn.pl (дата доступу: 21.03.2025).
28. *Словники, енциклопедії* [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.vesna.org.ua/lnk/dic.html (дата доступу: 06.05.2025).
29. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. Т. 8 / Л. Українка. Київ : Наукова думка, 1977. 320 с.
30. Українська література та критика [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.aup.iatp.org.ua (дата доступу: 06.10.2025).

31. Українсько-польський словник [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.slovnuk.org (дата доступу: 14.11.2025).
32. Чужа Т. Топос «перевернутого світу» в романі Г. Сенкевича «Вогнем і мечем». *Слово і час*. 2003. № 1. С. 51–55.
33. Bigay-Mianowska A. Społeczeństwo polskie w twórczości Elizy Orzeszkowej. Kraków, 1994. 128 s.
34. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1970. 867 s.
35. Bujnicki T. Pierwszy okres twórczości Henryka Sienkiewicza. Wrocław: Wydawnictwo Literackie, 1968. 298 s.
36. Bujnicki T. Sienkiewicza «Powieści z lat dawnych». Studia. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawnictw Naukowych «Universitas», 1996. 312 s.
37. Język polski. Gramatyka, literatura, ortografia (prościej, jaśniej). Warszawa : Interbook, 1995. 116 s.
38. Kosowska E. Postać literacka jako tekst kultury. Rekonstrukcja antropologicznego modelu szlachcianki na podstawie «Potopu» Henryka Sienkiewicza. Katowice, 1990. 280 s.
39. Krzyżanowski J. Henryk Sienkiewicz. Warszawa : PWN, 1986. 126 s.
40. Nofer-Ładyka A. Henryk Sienkiewicz. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1971. 465 s.
41. Orzeszkowa E. Dobra pani. A...B...C... Warszawa : Czytelnik, 1959. 80 s.
42. Petniak T. Streszczenie noweli «Dobra pani» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://no.ostatnidzwonek.pl/a-1356.html> (дата доступу: 01.11.2025).
43. Sienkiewicz H. Szkice węglem. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1988. 104 s.
44. Sienkiewicz H. Ta trzecia i inne opowiadania. Warszawa: Nasza Księgarnia, 1991. 222 s.
45. Sienkiewicz H. Wybór nowel. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1956. 372 s.
46. *Słownik pisarzy polskich*. Kraków : Wydawnictwo Naukowe, 2008. 644 s.

47. *Słownik wyrazów obcych*. Warszawa : PWN, 1995. 1015 s.
48. Stawar A. *Pisarstwo Henryka Sienkiewicza*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1960. 348 s.
49. Stoff A. *Jeszcze o «Trylogii»*. Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, 2004. 275 s.
50. Świętosławska T. *«Quo vadis» Henryka Sienkiewicza. Od legendy do arcydzieła*. Łódź, 1997. 278 s.
51. *Wirtualna biblioteka literatury Polskiej*. Henryk Sienkiewicz [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://univ.gda.pl/~literat/autors/sienk.htm> (дата доступу: 01.11.2025).
52. Żabski T. *Sienkiewicz*. Wrocław: Wydawnictwo Literackie, 1999. 284 s.